

גיליון 86 שנה ב' ה'תש"פ

חג השבועות

מאמרי רבנו זי"ע לחג השבועות

דבר המערכת

ערב חג השבועות תש"פ

'חצבה עמודיה שבעה', רבנו זי"ע ב'עוללות אפרים', מבאר בעומק העיון את מהות וסוד יום מתן תורתנו, ומחלקם לשבעה מאמרים נפלאים אשר מאירים באור יקרות את מהותו וסודו של יום מתן תורה, אשר זהו היום בו נהיינו לעם.

יום הדין על התורה הוא גולת הכותרת של עמלי תורה בקדושה וטהרה, החל מיום טוב ראשון של פסח, כאשר אנו מתחילים לספור ספירת העומר, אנו מבינים עצמנו לקבל התורה, להיות ראויים להיות אלו המקבלים את התורה מפי הבורא יתברך שמו, וכמעשהו בזמן יציאת מצרים, כן אף עתה מעשהו, וכפי שכתב רבנו זי"ע [עוללות אפרים חלק ב, מאמר שב] 'קול גדול ולא יסף, הרי שקול ה' על המים התורניים לא יסף ולא יפסק לעולם'. ובכל שנה ושנה ביום גדול ומרומם זה כל יהודי באשר הוא זוכה לקבלת התורה כפי הכנתו טרם יום גדול זה.

דברי רבנו זי"ע אשר מובאים ב'עוללות אפרים' ובעוד ספריו, המאירים ומרוממים מהותו של יום, היו נסתרים שנים רבות מקרב עמלי תורה, ועתה בעמל וגיעה עצומה, אנו מגישים לפני מלכי ישראל, 'מאן מלכי רבנן', את דברי רבנו זי"ע.

ומכאן עלינו להודות למספר קוראי העלון אשר נטלו עמנו חלק בעול הכלכלי בהוצאת חוברת זו, אשר מביאה את דברי רבנו זי"ע, ואמנם לא הצלחנו להשיג את כל הסכום הנדרש, אך מפני מתיקות דברי רבנו זי"ע נטלנו על עצמנו את שאר ההוצאות על מנת שיכלו עמלי תורה בכל מקומות מושבותיהם להאיר באור יקרות נפלא את יום מתן התורה.

וזכות התורה, וזכות רבנו זי"ע תעמוד לכל התורמים והמסייעים, ולכל עמלי תורתו של רבנו זי"ע.

בברכת התורה,

ובברכת חג שמח

ושנוכה לקבל התורה בשלמות

רבני ועורכי העלון 'כלי יקר'.

רשימת המאמרים בחוברת זו

1. מתן תורה – עלייה לתחתונים וירידה לעליונים.
2. התורה שבעבורה נברא העולם – הייתה לצורך האדם.
3. השווה הקדוש ברוך הוא כבודו לכבוד לומדי התורה.
4. סוד ומעלת הדגלים והנלמד מהם.
5. גודל מעלת הדיבור.
6. סודות ומנהגי חג השבועות.
7. הקדוש ברוך הוא יגאל את ישראל – אפילו אין זכות בידם.

ונוספו על כך עוד רעיונות מדברי רבנו זי"ע.

לרפואת

האשה הצדקנית, אשר מסרה נפשה למען
חינוך בנות ישראל על פי דרך ישראל סבא,
וזכתה לחנך דורות על פי התורה בעמל
ויגיעה עצומה

מרת נחמה בת רות לרפו"ש

ולרפואה שלמה לאותה אשה אשר רבים
צריכים לה

מרת אילה בת נחמה לרפו"ש

בתוך שאר חולי ישראל

זכות חוברת זו

לרפואת

האשה החשובה מרת
דורית בת גלילה לרפו"ש

ובזכות הגברת חיילים לתורה
בהפצת דברי רבנו זי"ע, תזכה לבריאות
איתנה, ורוב נחת כל ימי חייה.

בבחינת בכל מכל כל, ברוחניות ובגשמיות

נתרם על ידי בעלה

מתן תורה – עלייה לתחתונים וירידה לעליונים

ענין עליית תחתונים וירידת עליונים

במדרש [שמות רבה יב, ג] מאי דכתיב [תהלים קלה, ו] 'כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ', 'משל למלך שגזר על בני מלכותו. בני רומא לא ירדו לסורא ובני סורה לא יעלו לרומא. לימים ביקש המלך לישא אישה מסורא עמד וביטל הגזירה ואמר מכאן ואילך ירדו בני רומא לסורא ויעלו בני סורא לרומי ואני אתחיל'.

כך כשברא הקדוש ברוך הוא עולמו מתחלה אמר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם', וכשביקש ליתן תורה לעמו ישראל אמר 'מכאן ואילך יעלו תחתונים למעלה וירדו העליונים למטה ואני ארד תחילה' שנאמר [שמות יט, כ] 'ירד ה' על הר סיני ואחר כך 'ואל משה אמר עלה אל ה' [שמות כב, ט], 'הוי אומר 'כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ', עד כאן.

כפי הריחוק והקירוב תהיה האהבה והמעלה

אמת נכון הדבר כי בנוהג שבעולם שכפי הקירוב והריחוק שבין הבריות לפיהן תהיה האהבה והמעלה, כי העבד אהוב בעיני אדוניו יותר מזולתו, אך אמנם חתניו לוקח בנותיו יותר הם אהובים מן העבד, ובבחינה זו יבחנו סיבת עליית האדם וירידת העליונים.

גדולים צדיקים ממלאכי השרת – כי עושים מרצון

הקדמת ענין זה ברור לכל משכיל, וחכמינו ז"ל הסכימה דעתם לאמר כי 'הצדיקים גדולים יותר ממלאכי השרת' [סנהדרין צג], וסמכו הענין למקראות אשר יעידון יגידון עדות ה' נאמנה גודל מעלת הצדיק על המלאך, הפך דעת החוקרים. ומעמו של דבר 'לא נפלא הוא ולא רחוק מן השכל', כי המלאך עושה בהכרח והצדיקים עושים ברצון טוב בחורתם, וכבר נודע בשערים יתרון העושה ברצון על העושה בהכרח, וזה בעצם ההבדל שיש בין העבד לחתנו, כי העבד העובד מחמת קיבול פרס הרי הוא כמוכרח במעשיו, אך החתן אינו עובד כי אם מאהבה, כמו כן המלאכים נקראו 'משרתיו עושי רצונו' והם בכל פעולותיהם אף על פי שאין עושים מחמת קיבול פרס, מכל מקום הם כמוכרחים מצד שאין היצר הרע מצוי ביניהם, ואינן יודעין לעשות רע.

ישראל נקראו לחתנים למקום יתברך

וישראל נקראו לחתנים למקום ברוך הוא, והם נשואים בתו של הקדוש ברוך הוא, כמו שאמר במדרש [שמות רבה ל, ה] 'זכי ימכור איש את בתו לאמה וגו', אמר הקדוש ברוך הוא בת אחת היתה לי והיינו התורה ומסרתיה לכם, לא תנהגו בה מנהג בזיון שנאמר [שמות כא, ז] 'לא תצא כצאת העבדים וכו'.

ונראה לפרש שבזיון זה שהזכיר במדרש היינו שלא תעשה ממונה קורדום לאכול ממנו, דהיינו ללמוד אותה כדי להתגדל בה עטרה או ליהנות ממנה, שזה בודאי מנהג בזיון ולא לכבוד הוא לה, אחר שאינו חפץ בתורה בעצם וראשונה, והרי היא אצלו הכנה לבד לעשות בה מלאכתו כקורדום אצל האומן, שאלו היה אפשרי שתיעשה מלאכתו זולת הקורדום בודאי היה משליך הקורדום זרה הלאה, אך לפי שאי אפשר זולתה על כן הוא נושא הקורדום לעשות בחרושת עץ ובכל מלאכה, כך הלומדים התורה לשם כבוד או ממון, אילו היה אפשר להם להשיג הכבוד או העושר זולת הלימוד בודאי לא היו לומדים אותה כלל, והוא בודאי מנהג בזיון, זהו שאמר 'לא תצא כצאת העבדים', היינו להיות כעבדים השמשים הרב על מנת לקבל פרס, כי אם תהיו כחתן הזה העובד לחותנו מאהבת בתו אשר השיאו.

שלוש פעמים 'כצאת' במסורת

לזה מצינו במסורת שלוש פעמים 'כצאת'. א. [שמות כא, ז] 'לא תצא כצאת העבדים', ב. [שמות לג, ח] 'כצאת משה האהלה', ג. [שופטים ה, לא] 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'. ויש בזה רמז נפלא לשלא ילמוד על מנת לקבל פרס כי אם מאהבה כאמור, וזהו שאמר 'לא תצא כצאת העבדים', אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס כי אם 'כצאת משה האהלה', כי משה בודאי למדה מאהבה, זהו שאמרו [בבא בתרא עה] 'פני משה כפני חמה', כחמה זו שאינה מקוה לשום פרס כמו שפירש רש"י בפסוק [דברים ל, ט] 'העידותי בכם השמים וגו' הסתכלו בחמה וכו', ומה אלו שאין מקבלים שכר וכו' זהו שאמר 'ואוהביו היינו העושים מאהבה הם 'כצאת השמש בגבורתו'.

המשך - מתן תורה - עלייה לתחתונים וירידה לעליונים

על שלשה דברים העולם עומד וכו'

ונראה שמטעם זו נסמכו במסכת אבות דברי אנטיגנוס איש סוכו לדברי שמעון הצדיק [א. ב-ג], שהיה אומר 'על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל הגמילות חסדים', כי עולם שנברא בחסד ובחנם, כמו שנאמר [תהלים פט, ג] 'עולם חסד יבנה' עומד על שלוש רגלים שהם גם כן חנם לעולם, וזה שאין לאדם לבקש שום פרס או שכר בדבר שזה נהנה וזה אינו חסר וכל שכן בדבר שהוא מהנה את חברו, והוא לא די שאינו חסר לנפשו מאומה אלא אפילו נהנה כל שכן שלא ישאל פרס ושכר.

שלושת עמודי העולם - כולם בחינם

ושלש אלו שהזכיר כולם חנם לעולם, 'התורה' כמו שנאמר [דברים ד, ה] 'ראה למדתי אתכם וגו', ואמרו רבותינו ז"ל [דרים לו, א] 'מה אני בחנם אף אתם בחנם' כי משה למדה מאהבה כאמור, והדין נותן שתהיה בחנם, שהרי כבר אמרו רבותינו ז"ל [תענית ז, א] 'ומתלמידי יותר מכולם', אם כן למה ישאל פרס אחר שגם הוא מקבל מתלמידו. וכן 'העבודה' שבלב שהיא התפלה, אמרו רבותינו ז"ל [בבא קמא צב, א] 'כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה', ואם כן אין מן הראוי לבקש מחברו שכר. וכן 'הגמילות חסדים', כתיב [משלי יא, כד] 'יש מפזר ונוסף עוד', ואם כן למה יבקש שכר אחרי אשר יוסף ה' עליו ככה אלף פעמים, ורבותינו ז"ל אמרו [במדבר רבה א, ז] 'למה נמשלה התורה למים מה המים חנם לעולם אף התורה חנם לעולם'.

שלושת עמודי העולם - נמשלו למים

ומצינו שלשתן נמשלו למים, 'התורה' כאמור, ו'התפלה' שנאמר [איכה ב, יט] 'שפכי כמים לבך', ו'הצדקה' שנאמר [קהלת יא, א] 'שלח לחמך על פני המים', כי ידוע מטבע המים הנובעים שכל עוד שמחסרים מהם שואבי המים הם מוסיפים תמיד, ובדרך זה אמרו רבותינו ז"ל [אבות ו, א] 'שהעוסק בתורה לשמה נעשה כמועין המתגבר', לכך נאמר 'שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו', רצה לומר שתמצא שכרך ברוב הימים, כי ה'צדקה תציל ממות' [משלי י, ב], לכך נאמר מיד [אבות א, ג] 'אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר 'אל תהיו כעבדים וכו', ולמד זה מדברים אלו שהזכיר שמעון ובדרך שנתבאר.

זה אחד מן המעלות שיש לצדיקים על המלאכים מצד פעולותיהם, אף על פי שהמלאך בוודאי מצד עצמו הוא גדול, כמו שנאמר [זכריה ג, ז] 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה', מי נתלה במי הוי אומר קטן בגדול, וכן הוא אומר [מלאכי ב, ז] 'כי מלאך ה' צבאות הוא יבקשו תורה מפיהו, הרי שתולה האדם במלאך, אלא שמצד פעולותיו הנעשות מפאת הבחירה בוודאי מעשה הצדיק גדול, כי הצדיקים יצדקו ויתהללו ויתפארו במעשיהם הטובים, מה שאין כן במלאכים שאינו יכולים להתפאר.

ביאור - אל יתהלל חכם בחכמתו וכו'

וכמו שנאמר [ירמיה ט, כב] 'אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה משפט וגו' כי באלה חפצתי וגו'.

וביאור הענין הוא, שלא יהיה תפארת האדם כלל בחכמתו או בגבורתו או בעשרו אחרי שאין באים מפאת בחירתו ומעשיו, כי אם מאת ה' היתה לו זאת למנה, 'החכמה' כמו שנאמר [משלי ב, י] 'כי ה' יתן חכמה מפיו', 'העושר' שנאמר [דברים ח, יח] 'זוכרת כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל', ו'הגבורה' כמו שנאמר [תהלים קמו, ז] 'לא בגבורת הסוס יחפץ וגו', אם כן אין ראוי להתפאר בהם כלל. אך 'בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי', דהיינו המעשים טובים הבאים מפאת הבחירה בהם יצדקו ויתהללו אחרי שהם תולים בטוב בחירתו.

וזהו שנתן שני טעמים על שני העניינים שהניח בפסוק, על הענין הראשון שהניח לאמר 'אל יתהלל בחכמה וגבורה ועושר' לזה נתן טעם 'כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בקרב הארץ', רצה לומר ששלש אלו אני הוא העושה אותם ולא הוא, ואני הנותן 'חכמה', זהו שאמר 'במשפט', כי החכמה שהקדוש ברוך הוא נותן לאשר יחפוץ היא במשפט כפי שורת הדין, שהרי כבר חפץ הקדוש ברוך הוא שנשמור מצותיו ונהגה בתורתו, ואם חפץ ה' בנו לשמור ולעשות ללמוד וללמד בוודאי צריך לחונן את האדם דעת ובינה, כי זולת זה לא ידע ולא יבין. אך 'הגבורה והעושר' שהקדוש ברוך הוא נותן לאשר יחפוץ, הוא בחסד וצדקה, כי כבר ידוע ההבדל שבין הצדקה לגמילות חסדים שזה בגופו וזה בממונו, כמו כן מצד המקבלים זה בגופו וזה בממונו.

או נוכל לומר שזכר שלש מדרגות 'משפט וצדקה וחסד', כי 'החכמה' במשפט כאמור, ו'הגבורה' היא בצדקה, כי צדקה היא מאתו יתברך בהוספת השפע ביתר שאת ועוז על זולתו, אמנם 'העושר' הוא על צד הפלגת יתרון הפה, לפיכך הוא נותן בחסד גדול בהיות שאין לאדם בו צריך כמו בגבורה וקל להבין.

המשך - מתן תורה – עלייה לתחתונים וירידה לעליונים

ידיעת הבורא מול בחירת האדם

ועל הענין השני שהניח לאמר **ש'בזאת יתהלל השכל וידוע'**, כי זה תלוי בבחירתו, על זה נתן טעם נכבד 'כי באלה הפצתי נאם ה', כי כבר נשאלה שאלה זו לחכמים הקדמונים, והביאה הרמב"ם בהלכות תשובה [ה.ה] וזה לשונו, 'אל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ והיה מעשיו מסורים לו, וכי יעשה דבר בעולם שלא ברשות קונו ובלא חפצו, והכתוב אומר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ, דע שהכל בחפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורים לנו, כי כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול, וכן שאר בריות טבעם להיות כמנהגם שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בו וכו' והאריך הרב בדבריו.

באלה הפצתי – בעלי הבחירה

ותורף דבריו **שנשאר האדם בעל בחירי ואף על פי כן נאמר 'אשר חפץ ה' עשה'**, זהו שאמר 'כי באלה הפצתי', והוא טעם נכון על מאמר 'בזאת יתהלל וכו', וכן הוא אומר [ישעיה לג.ו] 'יראת ה' היא אוצרו', כי מדרך מלך בשר ודם שאינו גונז באוצרו תבואה ושאר דברים המצויים בידו תמיד, כי אם אבני יקר שאינן נמצאים תחת ידו כל עת שהוא חפץ בהם, כך הקדוש ברוך הוא נאמר בו [תהלים כד.א] 'לה' הארץ ומלואה', ואין לו צורך לעשות אוצר כי הכל בידו וברשותו תמיד, וזלת 'יראת ה' היא אוצרו', כי 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' [ברכות לג.]. וכן פירש רבינו בחיי פרשת כי תצא.

על ידי התורה נעשה האדם בעל בחירה

זהו שהתחיל בעל המאמר בפסוק **'כל אשר חפץ ה' עשה'**, אחרי שבמתן תורה ידבר, ומצד התורה נעשה האדם בעל בחירה, אשר מצד הבחירה ההיא 'עלו תחתונים למעלה ועליונים ירדו למטה', על דרך 'גדולים צדיקים ממלאכי השרת', כי הצדיקים מצד שהם חתניו של מקום ברוך הוא והם נשואים בתו כאמור על כן השליט בהם היצר הרע המתגרה בתלמידי חכמים יותר, כמו שאמרו [סוכה נב.] 'שמניח האומות ומתגרה בישראל ובתלמידי חכמים יותר מכולם', וכבר המשילה שלמה בדמיון אשת יפת תואר שהאדם מתפתה ליופיה, וכמו שאמרו באשת יפת תואר [קידושין כא:] 'לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע וגו', ואם כן אשה זרה זו שולטת על הנשואות בתו של הקדוש ברוך הוא דהיינו התורה, וזכר לדבר שבאל"פא בי"תא קדמו אותיות 'אשה' לאותיות 'בתו', וזהו רמז לשנרכיב על צוארינו היצר הרע אשר מצדו נעשה האדם בעל בחירי, או לילך אחרי עצתו או לרדות בו, מה שאין כן במלאכים שאין היצר הרע מצוי ביניהם, לפיכך אינן יודעין לעשות רע.

עליית התחתונים זהו ירידת העליונים

ואחר הצעה זו יתבאר לנו מה ששואלין על המדרש שהתחלנו בו מה שאמרו רבותינו ז"ל [סוכה ה.] 'מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלו משה ואלהיה למרום וכו', ואיך יאמר במדרש זה שביום מתן תורה 'עלו תחתונים למעלה וירדו עליונים למטה'. ולהנחתנו יבא הכל על נכון, שמעולם לא היתה ירידה ועלייה ממש כי אם עלייה וירידה במדרגה ובמעלה, על דרך [סנהדרין צג.] 'גדולים צדיקים ממלאכי השרת', כי עליות התחתונים זהו בעצם ירידת העליונים, כי ירידה זה להם שיהיו התחתונים שוים להם במדרגה.

העליונים – רומא. התחתונים – סורא

וזהו שאמרו 'מאי דכתיב כל אשר חפץ ה' עשה וגו', ובוזה נרמז הבחירה האנושית אשר מצדה עלו התחתונים בדרך שנתבאר. משל למלך שגזר על בני רומי וכו' כי באמת העליונים יושבים ברומי של עולם, ובני האדם אשר מעפר יסודם יושבים 'בסורא', כי העולם האפל הזה הוא מקום גולה וסורה, וכל הדבק בו יהיה סרוח, ותרגום של [שמות ז. כא] 'ויבאש', 'וסרח', וכמו שנאמר [קהלת ה.ד] 'כי מבית האסורים יצא למלוך'.

קודם מתן תורה – אל יתערבו זה בזה

והנה קודם מתן תורה נגזרה גזרה שהעליונים 'לא ירדו לסורא' פן ילמדו ממעשה האדם, כמו שנאמר [בראשית ו.ו] 'וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, נחמה היתה לפניו שעשאו בתחתונים, שאלו היה מן העליונים היה ממרידן.

המשך בעמוד הבא

המשך - מתן תורה – עלייה לתחתונים וירידה לעליונים

וכן 'בני סורא לא יעלו לרומא', שלא היה מצד האפשר שיעלה אדם משפל מצבו להיות כאחת מצבה מרום,

במתן תורה – ביטל המלך איסור ההתערבות זה בזה

'לימים בקש המלך לישא אשה' היינו להשיא את בתו התוריית לכנסת ישראל, כי בנשואין אלו הדביק את ישראל אליו כדביקות האשה לאיש, 'עמד וביטל הגזרה' שמצד נישואין אלו נעשו ישראל חתנים להקדוש ברוך הוא, עובדים את השם יתברך מאהבה, ונעשו בעלי בחירה, ובסיבה זו עלו התחתונים ראש הגבעה להיות כאחד מצבא מרום, ועלייה זו ירידה היא לעליונים שהתחתונים יהיו שווים להם, כי ביום מתן תורה הותחל השיתוף שבין העליונים לתחתונים. ואמר הקדוש ברוך הוא 'ואני ארד תחלה', כי הקדוש ברוך הוא בעצמו ויתר על כבודו לשתף אליו הצדיקים, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [שבת י]. 'כל דין הדין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית', כי המקיים את הבניין חשוב כמו הבונה, כי הקדוש ברוך הוא הבונה אך אמנם הדיינים הם קיום העולם, מטעם זה נקראו שותפים למקום ברוך הוא, כמו שיבא ביאור ענין זה באריכות בעניני המילה [במאמר איזו מעשים נאים של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם וכי עיין שם]. ולהנחה זו בוודאי ירדו העליונים להיות למטה ממדרגת האדם, כי אין שום מבוא לייחס להעליונים שתוף כזה.

בתורה העלייה מחייבת הירידה

וזולת פירוש זה יכלול המאמר עוד ענין נכבד והוא ליתן הבדל בין מקבלי התורה ליתר העמים אשר לא זרחה עליהם אור התורה, כי בנוהג שבעולם שכל העולה לאיזו מעלה או לשררה אין העלייה ההיא מחייב לו ירידה, ואף אם יקרה להם שיורדו ממעלתם זה יהיה מצד איזה סיבה חיצונית שנתחדשה. וכן בהפך זה שההשפלות לא תתחייב לה עלייה מצד הירידה, זולת במקרה מצד איזו סיבה, זולת ב'אחת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל', כך היא המדה שהעלייה מחייבת הירידה, וכן בהפך, כמו שנאמר [דברים ל. יב] 'לא בשמים היא' וכמו שפירש רש"י שם, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל [עירובין נד.] 'אם אדם משים עצמו כמדובר זה שהכל דשין עליה התורה נתנה לו במתנה וכו', ואם הגיס דעתו עליה הקדוש ברוך הוא משפילו, כי מטעם זה נתן הקדוש ברוך הוא התורה על הר סיני הנמוך שבהרים, להורות שאין התורה מתקיימת כי אם בעונים.

משה קיבל תורה מסיני – ניתנת על ידי השפל

זהו שאמרו [אבות א. א.] 'משה קיבל תורה מסיני', ולא נאמר 'על סיני', אלא שמתחילה היה משה ממאן שתנתן התורה על ידו לרוב ענותנותו עד אשר שמע שהתורה תנתן על הר סיני הנמוך שבהרים אז חשב שגם על ידו היא ראויה שתנתן כי גם הוא חשב על עצמו לנדכא ושפל אנשים. זהו שאמרו 'קבל תורה מסיני' רצה לומר 'מסיני' למד דבר זה שאין התורה ראויה כי אם לשפל אנשים, והיא מחייבת שהעליונים ירדו למטה והתחתונים יעלו למעלה, וזהו שאמר [שמות ג. יב] 'זוהו לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה', רצה לומר וזה המראה שראית בסנה שנגלית בסנה השפל מכל האילנות, זה לך אות אמת שאני בוחר בשפלים ועושה שליחותי על ידם יותר מזולתם, וזה תשובה למשה על שאמר [שמות ג. יא] 'מי אנכי כי אלך וקל להבין'.

או יהיה 'זוהו לך האות' קאי אלמטה, ורצה לומר 'זוהו לך האות' שאתה ראוי לשליחות זה יותר מזולתך, כי 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה', אף על פי שהר זה נמוך מכל ההרים מכל מקום בחר הקדוש ברוך הוא בו, לפי שהקדוש ברוך הוא בוחר בעונים ונמוכים, ומזה תוכל להבין שאתה מוכן לשליחות זה יותר מזולתך.

אין מוקדם ומאוחר בתורה – בכבוד החכמים

זהו שאמרו 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', שהרב והתלמיד אין לשום אחד קדימה ואיחור על חבירו, כי כמו שהתלמיד מקבל מרבו כמו כן אמרו רבותינו ז"ל [תענית ז.] 'ומתלמידי יותר מכלם', לפיכך נמשלה התורה למעייני המתגבר שכל עוד ששואבין ממנו הוא הולך ומוסיף וגובר, כך כל עוד שיוסיפו התלמידים לשאוב מימי תורתו הוא הולך ומתגבר בתורה, על כן אמרו [אבות ד. יב] 'יהיה כבוד תלמידך חביב עליך כשלך'.

או יאמר 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', כי בכתר כהונה זכה אהרון והוא קדם לכל אדם, ובכתר מלכות זכה דוד, אך בתורה אין מוקדם ומאוחר והכל שוין בה. לכך נאמר [שמות כד. א.] 'ואל משה אמר עלה אל ה', לפי שברח משה מן השררה, על כן נאמר לו 'עלה', הנה כי הירידה מחייבת העלייה כאמור. ובוזה נשלם כוונת מאמר זה בסיעתא דשמיא:

התורה שבעבורה נברא העולם – הייתה לצורך האדם

דין ודברים בין הקדוש ברוך הוא למלאכים במתן תורה

בגמרא [שבת פח:] כשבקש הקדוש ברוך הוא ליתן התורה לישראל אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם [תהלים ח, ה] **מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו וגו'**, מוטב שתתן הודך על השמים, אמר הקדוש ברוך הוא **למשה חזור להם תשובה**, אמר לפניו רבונו של עולם מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שפתותיהם, אמר לו אחוז בכסא כבודי וכו', אמר להם תורה מה כתוב בה וכו' מיד הודו לו, וכל אחד מסר לו דבר, שנאמר [תהלים סח, ט] עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם וגו'. עיין מאמר זה במסכת שבת פרק רבי עקיבא:

הלא זה הדבר אשר דברנו בשם ה', אפס קצחו תראה במאמר הקודם שהאדם היה תכלית המציאות, וכלו תראה במאמר זה שהתורה שבעבורה נברא העולם לא היתה כי אם לצורך האדם, ואם כן האדם הוא העקר. הפך דעת החוקרים כמו שיבא ביאור ענין זה לפנינו.

תכלית כל הנמצאות – האדם

הקדמות ענין זה מבואר שתכלית כל הנמצאות האדם. ודיעה זו הסכימו עליה כל חכמי התורה. זולת הרמב"ם בספר המורה [חלק ג פרק יב] ביטל שאלת התכלית. ולעג על האומרים שהאדם תכלית המציאות, ואף על פי שהרב הנזכר גדול שמו בישראל הנה כל חכמתו לא עמדה לו נגד החולקים עליו אשר הלמו ומחקו ראשי טענותיו ומחצו וחלפו רכות אמריו יען כי בנפשו דבר כי לנמצאים העליונים מצא לו עזר מתוך החקירה הפילוסופיות האומרים ידיהם רמה ולאדם לא מצא עזר כנגדם מתוך המקרא האומר [תהלים ח, ו] 'ותחסרהו מעט מאלהים' וכן מקראות רבות המעידות עדות ה' נאמנה שכל העולם לא נברא כי אם לצוות לזה, [ודבר זה מבואר על מכונו באר היטב בחיבורי הגדול הנקרא רבבות אפרים ביאור רחב על התורה, בו תמצא מבואר בהתחלת פרשת בראשית כל הענין ההוא לשכנו תדרשו ובאת שמה]

קריעת ים סוף – קבלת התורה והחכמה שנמשלה לים

מקרא מסייע על ידינו שנאמר [שמות יד, טז] 'ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם וילך מאחריהם', ולפי הנראה כל איש משכיל ישוב יתפלא בפסוק זה, מלאך ה' מאן דכר שמיה, כי עדיין לא נכתב בתורה שהלך המלאך לפניהם, לכך לבי אומר שבקריעת ים סוף זה נרמז לישראל תכלית הליכתם שהיא כדי לקבל התורה והחכמה שנמשלה לים, כמו שנאמר [ישעיה יא, ט] 'כי מלאה ארץ דעה כמים לים מכסים', כי בזמן שנסתמו מקורות וצינורות החכמה הרי הוא כאילו הפסיק להם הדרך בנתיבות החכמה, זה הים גדול ורחב ידים ואין מקום לעבור החכמה ההיא כי רבו מימיו ומתפשטות על כל גדותיו,

לבא אל אהל מועד – לכנוס בסודות האלהיות העמוקות

וכל זה הוא רמז 'לעומק המושג וקוצר דעת המשיג' כמו שנאמר [שמות מ, לה] 'ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא המשכן'. ויש לשאול והלא כבר נאמר [שמות כד, יח] 'ויבא משה בתוך הענן', על כן נראה לפרש שביאה זו היינו לכנוס בסודות האלהיות העמוקות הנרמזו 'באהל מועד זה עם כל כליו', ולא היה למשה שום מבוא לבוא ולכנוס בסודם מצד קוצר דעת המשיג ועומק המושג. מצד קוצר דעת המשיג זהו שאמר 'כי שכן עליו הענן' היינו ששכן על משה עב וחשכת חומרו, שהמשיל כענן זה המחשיך ומבדיל בינו לבין אור השמש, כך החומר מסך מבדיל בין האדם לבין אור שכלו, לכך נאמר 'הענן' ולא נאמר 'ענן ה' כמו שהזכיר בסוף הפרשה, לפי שבחשכת החומר ידבר.

מצד עומק המושג, זהו שאמר [שמות מ, לה] 'וכבוד ה' מלא המשכן', שכל מעשה המשכן מלא סודות ונפלאות המרמזות לכבוד ה' אשר אין הקר לכבודו, עד שנאמר [ויקרא א, א] 'ויקרא ה' אל משה' עשה לו דרך ומסלול בהסירו ממנו שני מונעים אלו עד שהיה לו דרך ומסלול לבא בסוד ה', כמו כן בים סוף זה קרע להם הקדוש ברוך הוא ועשה להם דרך ומסלול בים החכמה ונפתחו להם צינורות החכמה, זהו שאמרו בירושלמי דברכות [כלאים ג, י] ששבעה ימים בעולם [אולי צריך לומר בארץ ישראל עיין שם], וכן בפרק המוכר את הספינה [בבא בתרא עד:] שבעה נהרות סובבים ארץ ישראל, והוא כנגד שבע מיני חכמה הנכללים בתורת ה', כמו שנאמר [משלי ט, ט] 'חצבה עמודיה שבעה', והם סובבים ארץ ישראל שהוא אורא דמחכים,

המשך בעמוד הבא

המשד - התורה שבעבורה נברא העולם - הייתה לצורך האדם

קריעת ים סוף - נקרעו כל החכמות

ועל דרך אמרו רבותינו ז"ל שבקריעת ים סוף זה נקרעו כל הימים שבעולם, והוא רמז נפלא שכאשר יהיה להם דרך ומסלול בחכמת התורה שנקראת 'ים סוף' כי היא סוף ההצלחות, וכמו שנאמר [קהלת יב, ג] 'סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור וגו', אז יהיה להם דרך בכל שבע מיני חכמות שכולם נכללו בתורת ה'.

לעתיד לבוא תחזור החכמה

ולפי שבגלות החל הזה מקוצר רוח והעבודה קשה אשר עובד בנו נסתמו מקורות החכמה, כמו שנאמר [ישעיה כט, יד] 'ואבדה חכמת חכמיו וגו', על כן באה ההבטחה שלעתיד תחזור החכמה לאיתנה, לכך נאמר בגאולה אחרונה [ישעיה יא, ט] 'כי מלאה הארץ דעה כמים לים מכסים', וכתב [ישעיה יא, טו] 'והחרים ה' לשון ים מצרים והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים והיתה מסילה לשאר עמו כאשר היתה ביום עלותו מארץ מצרים', וזה אי אפשר להבין כפשוטו, שהרי לעתיד לא יהיו כל ישראל במצרים לכשיצטרכו כולם לבקיעת הים ההוא, ועוד שבעה נחלים מה טיבם, אך שעל החכמה ידבר, לפי שביום עלותם מארץ מצרים בא להם הרמז בקריעת ים סוף, על כן אמר שגם לעתיד תחזור התורה לאכסניה שלה, ויהיה להם דרך ומסלול בים החכמה התורנית הכוללת כל שבע חכמות, כאשר היה להם ביום עלותם מארץ מצרים, כאשר רדף פרעה אחריהם והיו מקצתם מתיאשים מן הגאולה, עד אשר בא להם הרמז בקריעת ים סוף זה שזכו למעלה רמה זו,

כח התורה - וגבורתה

ולא עוד אלא שנאמר [שמות יד, כב] 'והמים להם חומה מימינם ומשמאלם' כך התורה שנמשלה למים מצדה יזכו לאורך ימים שבימין ולעושר וכבוד שבשמאל, והתורה מגנת עליהם, כמו שנאמר [שמות טו, י] 'מינג' ה' נאדרי בכח מינג' ה' תרעץ אויב', ופירש רש"י שימין אחת פועלת שני הפכים שהיא נאדרת בכח, להציל אוהבי ה' ולרעוץ אויבי ה', כך התורה הניתנה בימין לה הכח והגבורה, כמו שנאמר [משלי ה, יד] 'אני בינה לי גבורה', והיא תרעץ אויב פנימי וחיצוני, הפנימי זה היצר הרע, וכמו שאמרו [סוכה נב:] 'אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש', וחיצוני כמו שאמרו [גיתין ג, ג] 'השכם והערב לבית המדרש והם כלים מאליהם'.

בקבלת התורה - גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת

ולפי שבקריעת ים סוף זה בא הרושם לקבלת התורה אשר מצדה עלו בני ישראל ראש הגבעה להיות להם מדרגה על המלאך, לכך נאמר בו [שמות יד, יט] 'ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל' היינו שמתחלה היה לו קדימה במעלה ולו משפט הראשית והבכורה על מחנה ישראל, ואחר כך מוחלפת השיטה 'וילך ויבא מאחריהם' שישאל קדמו להם, על דרך [סנהדרין צג:] 'גדולים צדיקים ממלאכי השרת וכו', לכך אמרו רבותינו ז"ל [שיר השירים רבה א, נד] 'גדול היה ביזת הים מביזת מצרים וכו', כי בים זה בוזו איש לו השגת החכמה מהר שלל חש בז, כמו שנאמר [תהלים קיט, סב] 'שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב'. ובדרך זו אמרו רבותינו ז"ל [ילקוט שמעוני בשלח, רמד] 'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכו' והכל הולך לדרך אחד.

שלש מיני הליכות

ויש עוד אצלי סוד כמוס בפסוק זה 'ויסע מלאך האלהים וגו'. גם מתוך פירוש פסוק זה נוכל ללמוד גודל מעלת השלם על המלאך, והוא כשנקדים תחלה הקדמה זו, כי באמת מי שיש לו עינים לראות יבין ויראה השינוי הנמצא בפסוקים בענין הליכת השלמים עם ה', שמצינו בשלש פנים שונות פסוקים מזכירים ההליכה ההיא. א. לפעמים יאמר 'לפני ה' כמו שנאמר [בראשית יז, א] 'התהלך לפני והיה תמים'. [בראשית מח, טו] 'האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו'. ב. שלפעמים יאמר בהפך זה 'אחרי ה', כמו שנאמר [דברים יג, ה] 'אחרי ה' תלכו'. ג. שלפעמים יאמר 'עם ה', כמו [בראשית ו, ט] 'את האלהים התהלך נח', [בראשית ה, כב] 'זיתהלך חנוך את האלקים'.

שלשה מיני עבדים

ונראה ליישב פסוקים אלו על דרך המשל, משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שלש עבדים, האחד נאמן בבריתו וקיים במאמרו, והיה האדון בטוח בו שלא יברח ממנו,

המשך בעמוד הבא

המשך - התורה שבעבורה נברא העולם – הייתה לצורך האדם

לפי שכבר קנה אותו במחיר כספו וכתב עליו שטר מכירה ועוד שנשבע לו שלא לברוח. השני נאמן גם הוא, אך לא כמו הראשון שעדיין לא כתב לו שטר מכירה ולא נשבע לו. אך לפי שכבר נסה אותו האדון עשרת מונים ולא ברח בטוח בו לב אדוניו. אך לא כמו הראשון. אמנם השלישי לא נסה אותו האדון גם לא נכתב השטר ולא נשבע לו, וזוהו אין לב אדונו בטוח בו כלל. הנה כשהמלך הולך בדרך, שלש נעריו אלו ההולכין עמו, והמלך מסדר סדר הליכתם, מי ומי ההולכים לפניו ולאחריו או עמו ממש, והנה העבד הראשון שהוא בטוח בו ביותר, אינו חושש אף אם ילך אחריו שלא יוכל לראותו אם יברח, מכל מקום אחרי אשר הוא סומך עליו אינו חושש. אמנם השני אף על פי עמד בנסיון מכל מקום אחרי שאין בידו שטר ולא נשבע לו אינו מניחו לילך אחריו, פן יברח והוא מוליכו לפניו שאם יברח יראהו. אך השלישי שאינו בטוח בו כלל לא האמין לו המלך לעבור לא לפניו ולא לאחריו כי אם אצלו ממש, יהיה מחזיק בידו תמיד שלא יברח.

אחר מתן תורה – אחרי ה' תלכו

והנמשל הוא מבואר, שהעבד הראשון הם בני ישראל אחר מתן תורה נעשו עבדים למקום ברוך הוא, שנאמר [ויקרא כה, נה] 'כי לי בני ישראל עבדים', והכתב והמכתב היא התורה שהיא פתוחי חותם קודש, ועליה כתוב וחתום הברית אשר קיימו וקבלו ישראל עליהם באלה ושבועה על הר סיני, לכך נאמר אחר מתן תורה [דברים יג, ה] 'אחרי ה' תלכו', לשבר אוזן האדם שלא חש אל הבריחה. ונראה שמטעם זה לא מצינו אצל העבודה זרה כי אם לשון 'אחרי' כמו [דברים יד, ד] 'לא תלכו אחר אלהים אחרים', לפי שכל עובדיהן קרובים אל הבריחה אחרי שהם אחרים לעובדיהם,

קודם מתן תורה – התהלך לפני

אמנם העבד השני הוא אברהם, כמו שנאמר [בראשית כו, כד] 'בעבור אברהם עבדי', והוא עמד בעשר נסיונות ולא ברח, אך אמנם לא קבל עליו התורה עדיין בשבועה כי לא עמדו רגליו על הר סיני, לפיכך נאמר אצלו [בראשית יז, א] 'התהלך לפני', אשר התהלכו אבותי לפניו.

נח – את האלהים התהלך

אמנם העבד השלישי הוא נח' שלא קבל עליו התורה בשבועה, גם לא עמד בנסיון, ואדרבה היה מקטני אמנה, לכך נאמר אצלו [בראשית ו, ט] 'את האלהים התהלך נח', וכפירוש רש"י נח היה צריך סעד לתומכו וכו', והיינו שלא יברח, וכן חנוך פירש רש"י שהיה קל בדעתו להרשיע [בראשית ה, כב], לכך נאמר אצלו [שם] 'ויתהלך חנוך את האלהים'.

דרגות ההליכה של כלל ישראל

לפיכך כשעשו ישראל העגל ועברו הברית, נאמר [שמות לד, ט] 'ילך נח' בקרבנו', היינו אצלנו ממש. וכן בימות השופטים שכבר התחילו בקלקלה, לא מצינו עוד לשון 'אחרי ה', כי בימי דוד נאמר [שמואל א ב, ל] 'יתהלכו לפני עד עולם', ואחר כך בימי אחז שהרשיעו ביותר נאמר על ידי הושע [מיכה ו, ח] 'והצנע לכת עם אלהיך', אך לעתיד לימות המשיח שיוסר לב האבן מקרבנו, ואז יחזור הענין לכמות שהיה, שנאמר [ישעיה נב, יב] 'כי הולך לפניכם ה' וגו', רצה לומר והם אחרינו.

וכן בצאת ישראל ממצרים אחר אשר נעשו בני אמון בם, שנאמר [שמות ד, לא] 'ויאמן העם וגו', נאמר [שמות יג, כא] 'זה הולך לפניכם', אך כשרדפו המצריים אחריהם, אמרו רבותינו ז"ל [ירושלמי תענית ב, ה] ארבע כיתות היו אבותינו על הים, אחת אומרת נחזור למצרים וכו' הרי שהיה בית מיחוש שלא יברחו, על כן נאמר [שמות יד, יט] 'ויסע מלאך ה', שלוחו של מקום ברוך הוא אשר בקרבו 'ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם', כי לא האמין להם כאמור. אך בקריעת ים סוף חזרו לאמונתם, שנאמר [שם, לא] 'ויאמינו בה' וגו', חזר לסידורו הראשון, שנאמר [שמות כג, כ] 'הנה אנכי שולח מלאך לפניך'.

משום הכי קינאו המלאכים בישראל

מהצעה זה נוכל ללמוד דעת, שהמלאך לא היה כי אם בעבור האדם, עד שהוצרך ללכת לפניהם ולפעמים מאחריהם כפי צורך השעה, כל שכן שאר הנמצאים הפחותים שלא היו כי אם לצורך האדם. ותכלית האדם הוא שיקבל התורה לשמור מצות השם יתברך, כי זה כל האדם,

המשך בעמוד הבא

המשך - התורה שבעבורה נברא העולם – הייתה לצורך האדם

וכמו שאמרו [בראשית רבה א, ט] 'בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה, ברא הקדוש ברוך הוא את השמים וגו'. ולהנחה זו קדמו ישראל את המלאכים ביצירה, כי כמו שהתורה קדמה אלפים שנה לעולם [בראשית רבה ח, ב], כך מחשבתן של ישראל קדמה, אחרי שהתורה לא היתה כי אם למיין האנושי במעשה, וזה החלי שהמלאכים יתקנאו כמבואר במאמר זה שהתחלנו בו.

מה שייכות יש למלאכים לתורה, שלא רצו שתנתן לישראל

ומה שיש בו מן הקושי והזרות שהמלאכים בקשו התורה, וכי לא ידעו שכל המצוה הכתובות בתורה אין להם שום שייכות בהם. ולהיתר ספק זה נאמר [דברים רבה ג, יב] שהתורה היתה כתובה לפני הקדוש ברוך הוא באש שחורה על גבי אש לבנה, ושחור זה רמז להעלם דבר הנסתר, והלבן רמז לדבר נגלה הנראה לעין הגשמי, וזה שהתורה יש בה נגלה ונסתר.

התורה בנגלה והתורה בנסתר

הנסתר הוא שהיתה כתובה לפני הקדוש ברוך הוא במרום בלי הבדל אותיות, ובדרך זה כל התורה היא שמותיו של הקדוש ברוך הוא כנודע בקבלה האמיתית,

שאינן חילוק בין פסוק [בראשית לו, יב] 'ותמנע היתה פלגש', לפסוק [דברים ו, ד] 'שמע ישראל'. ויש עוד פירוש נגלה בהבדל אותיות, דהיינו המצות שבתורה ככתבן. והמלאכים לא הבינו כי אם הנסתר שבו יוכלו להשתמש גם המלאכים, עד שבאה התשובה שיש פה גם פירוש נגלה שאין בו צורך כי אם לאדם, ואחר שחשבו המלאכים שאין בתורה כי אם הנסתר, עד אשר מתוך התורה יעלו מקבליה בסולם ההכרה והידיעה לראות את פני האדון ה' צבאות, על כן חשבו שאין ילוד אשה זוכה למעלה זו, כי אם היושבים ראשונה במלכות שמים להם משפט הבכורה לקבל פי שנים בכפלים לתושיה,

על כן אמרו 'מה לילוד אשה בנינו' הזכירו האדם בתואר 'ילוד אשה', על דרך שנאמר [איוב יד, א] 'אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז', ורצו בזה אחרי שהתורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא אם כן היא נצחית כמוהו, וראוי שתנתן לנמצאים העליונים הנצחיים ולא לילוד אשה שהוא 'קצר ימים', ועוד שהחכמה העליונית צריכה יישוב הדעת, מה שאין כן לילוד אשה שהוא 'שבע רוגז'.

ועוד אמרו לפניו 'חמדה גנוזה הגנוזה לך וכו', וזה אמרו על הנסתר, שהוא דבר הגנוז לה' מצד המעלה מזולתו, ואינו נגלה בלתי לה' לבדו, כמו שנאמר [איוב כח, כג] 'אלהים הבין דרכו', 'מה אנוש וגו', 'ובן אדם וגו', הזכירו תואר 'אנוש' ו'אדם', שניהם מורים על פחיתות אדם, כמו שייסד הפייט של יום כיפורים 'אנוש אנוש הוא כי כשמו כן הוא אדם אפר דם מרה הוא וכו', ורצו בזה ש'אנוש' יורה על חלושת עיונו בדברים דקים, ו'אדם' יורה על היותו נגזר מאדמה הנותנת החומר שהוא גם הוא מסך מבדיל בינו לבין העיון האלוהי, לפיכך מוטב שתתן 'הודך על השמים' שלימי הדעת מכל החסרונות האלו.

אמר הקדוש ברוך הוא למשה – חזור להם תשובה

ואמר הקדוש ברוך הוא למשה 'חזור להם תשובה', ואמר אל תתמה על החפץ אשר הגדיל ה' תפארת המין האנושי על מדריגתם, אף על פי שהמלאך כולו טהור ולא חטא מעולם, 'ואדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' [קהלת ז, כ], מכל מקום חפץ ה' ובהר יותר במין האנושי, כי מצד שיש בו היצר הרע והוא ועמד כנגדו, שכרו גדול, 'לפום צערא אגרא' [אבות ה, כג], מה שאין כן במלאכים שאינם יודעין לעשות רע, זהו שאמר 'חזור להם תשובה', שהוא כפל לשון, כי היה לו לומר 'השב', אלא שרמז לו שיחזור להם זה הענין, צא ולמד מדרכי תשובה, [ברכות לד:] 'שבמקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים אין יכולים לעמוד', וזה בעצם המעלה שיש לאדם על המלאך, על דרך [סנהדרין צג:] 'גדולים צדיקים ממלאכי השרת וכו', וזה מבואר למשכילים. וזהו שאמר 'חזור להם ענין התשובה'.

מתירא מפני 'הבל' של מלאכים שהיה בלא חטא

ואמר משה אף על פי כן 'מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שפתותיהם', רצו בזה על דרך אמרו רבותינו ז"ל [שבת קיט:] 'שהעולם קיים על תורת הילדים דווקא', כי אינו דומה הבל פי שיש בו חטא להבל פי שאין בו חטא, וכמו שנאמר [תהלים ח, ג] 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוז', במזמור המתחיל 'אשר תנה הודך על השמים', שזה היה דברי המלאכים' ואמרו מיד 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוז התורה', לפי שהבל שפתותיהם אין בו חטא.

המשך בעמוד הבא

המשד - התורה שבעבורה נברא העולם - הייתה לצורך האדם

אם כן להנחה זו אנו ראוים יותר לקבלת התורה, כי הבל שפתותינו אין בו חטא כל עיקר, מה שאין כן בהבל פי האדם, זהו שאמר 'שמא ירפוני בהבל פיהם', רצה לומר ינצחוני מצד הבל פיהם שאין בו חטא כלל, מה שאין כן בצדיק גמור שעל כל פנים אי אפשר לו להיות בלא חטא, ולפיכך מעלת הבעל תשובה גדלה עליו.

התורה מעלה את הגשמיות לרוחניות

אמר לו הקדוש ברוך הוא 'אחוז בכסא כבודי וחזור להם תשובה', הרצון בזה שתאמר להם שהמין האנושי יש לו צורך יותר בתורת ה' תמימה המשיבת נפש האדם לשרשה ומקום חוצבה מתחת כסא כבוד, אחר שנתלבשה בגשמות בעמק עכור זה, ואחרי אשר הוטמאה בעסקים הגשמיים המבדילין בינה לבין בוראה, והמכשלה הזאת תחת ידה מצד החומר שנתלבשה בו, ועל פיו היתה כל ריב וכל נגע בקנאה ושנאה וגול וזולתם המדות הרעות המעכב הליכתה ושובה למקום חוצבה, וזהו שאמר 'אחוז בכסא כבוד וחזור להם תשובה', ותשובה זו היא תשובת הנפש לשרשה שתאחז בכסא כבוד מקום חוצבה, ושלא יהיה לה מעכב ומונע מצד החומר שנמשל בענן זה המחשיך, זהו שאמר 'מאחז פני כסא פרשו עליו עננו', שהאדם יש לו צורך בתורה כדי שיאחז פני כסא לפי שכבר פרש עליו עננו, היינו החומר המעכב, ואם כן צריך הוא לתורת ה' המשיבת נפש.

התורה נותנת דרך להדבק בבורא

והנגלה שבתורה שנראה שלבשה התורה מלבוש גשמי, היינו לצורך הנמצא הגשמי, והוא האדם, שצריך למלבוש נגלה זה, מה שאין כן במלאכים לפי שאין ביניהם קנאה ותחרות וניאוף ורציחה, אם כן אין להם שום מסך מבדיל בינם לבין בוראם ומי יעכב על ידם לעלות בכל עת ובכל שעה לראות פני האדון ה' צבאות. וזהו שהשיב להם משה ממש על זה האופן, 'כלום למצרים ירדתם וכו', כלום יש ניאוף ורציחה ביניכם וכו', ומאחר שמידות כאילו אינן מצויין ביניכם אם כן אין לכם שום מונע כאמור.

עלית למרום שבית שבי - המלאכים נותנים מתנות למשה

'מיד הודו לו וכו', ונתנו לו מתנות וכו', זהו שאמר [תהלים סח, יט] 'עלית למרום שבית שבי, כפל הלשון, להורות כי ידוע שהיצר הרע הוא השבאי הפורש בכל יום מכמורים אל האדם להפילו, והתורה מבטלת היצר הרע, כמו שאמרו [סוכה נב:] 'משכהו לבית המדרש', לכך נאמר 'שבית שבי', היינו שבתורה שבית השבאי. 'לקחת מתנות באדם' רצה לומר בשביל שאתה אדם קרוץ מחומר ואדמה, והמונע תשובתה הרמתה לעלות למקום חוצבה, על כן נתנה התורה לך במתנה. ועוד שאף סוררים לשכון יה אלהים', על דרך שהזכרנו במאמר שלפני זה, שבמתן תורה עלו התחתונים למעלה שיהיה הצדיק כאחר מצבא מרום, זהו שאמר 'אף סוררים' זה האדם שהוא סורר ומורה בטבע, ואף על פי כן יש לאל ידו 'לשכון יה אלהים', לישב מושב אלהים ולהיות לו מהלכים בין העומדים האלו.

מלאך המוות נותן את פטום הקטורת מתנה למשה

ומסיק שם 'ואף מלאך המוות מסר לו דבר', שנאמר [במדבר יז, יב] 'ויתן הקטורת ויכפר על העם', ואומר [שם, יג] 'זיעמוד בין המתים ובין החיים וגו', ואי לאו דאמר ליה מנא ליה. ויש שואלים מנא לן שהמלאך המוות מסר לו סוד זה, אימא הקדוש ברוך הוא מסר לו הסוד, ויש מתרצים לפי שידוע בנהג שבעולם שהמלך הממנה אחד משרת על איזו מינוי, אין מדרך המוסר להעבירו וליתן מינוי זה לאחר, כמו כן מסר הקדוש ברוך הוא למלאך המוות שיהיה שליט ברוח לכלוא את בני האדם, ובשעת המגפה הוא נותנם בידו במספר, ואם היה הקדוש ברוך הוא מוסר למשה סוד הקטורת הרי כבר בטל המינוי ההוא מיד המלאך המוות ומסרו לאחר, כי זה ימות וזה יחיה, אלא בוודאי שהקדוש ברוך הוא מסר סוד זה למלאך המוות והוא מסרו למשה, זהו שאמרו 'אי לאו דהוה אמר ליה מנא הוה ידע'.

ובדרך פשוטו נראה לפרש, שאם היה הקדוש ברוך הוא מוסר סוד זה למשה אם כן איך יצוה למלאך להמית ולמשה להחיות, הרי הם שני ציוויים דסתרי אהדידי כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב בזמן שהציווי השני סותר את הראשון, אם כן למה צוה למלאך להמית, אך אמנם כשנאמר שהמלאך מסר לו סוד זה יבוא הענין על נכון, והמשכילים יבינו,

ובזה נשלם ביאור המאמר בדרך נכון בסיעתא דשמיא:

השווה הקדוש ברוך הוא כבודו לכבוד לומדי התורה

אמרו האומות לכבוד עצמו הוא דורש

[קידושין לא.] 'דרש עולא רבא אפתחא דבי נשיאה מאי דכתיב [תהלים קלח, ד] 'יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא [שמות כ, ב] אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות, רבא אמר מהכא [תהלים קט, קס] ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת.'

אם אמת ויציב ונכון הדבר מעם האלהים להורות מדרכיו מדרכי ישראל אשר ממנו יראו וכן יעשו לדרוש בכבוד עצמו, אזי יתבאר לנו למה נאמר 'יודוך ה' כל מלכי ארץ' דוקא או למה אמרו מתחילה 'לכבוד עצמו הוא דורש' פשיטא שכל פועל ה' למענהו, או איך יאמר מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת, מי טען ששקר המה.

השווה הקדוש ברוך הוא כבוד חכמים לכבודו

הקדמת ענין זה מבואר שבכל מקום השווה הקדוש ברוך הוא כבוד החכמים לכבודו, על דרך שאמרו רבותינו ז"ל [שבת י.] שהצדיקים דומין כאלו הם שותפים למקום ברוך הוא, וצוה על מוראם כמו על מוראו, כמו שאמרו [דברים ו, יג] 'את ה' אלוהיך תירא לרבות תלמידי חכמים', ושמעתי אומרים שלזה נאמר [תהלים קיח, כב] 'אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, מאת ה' היתה זאת וגו'', וזה אמר דוד על עצמו, שהיה כאבן אשר מאסו הבונים לשימו לאבן הראשה, ולסוף זכה למעלה רמה שנעשה 'לראש פנה' אשר משם רועה אבן ישראל. או יאמר 'מאסו הבונים' על המלאכים הבונים בשמים מעלותה, והם אמרו במתן תורה 'מה אנוש כי תזכרנו וכו' ומאין זכה לכל הכבוד הזה, 'ומאת ה' היתה זאת' היינו מן 'את ה' הנאמר בפסוק 'את ה' אלהיך תירא', הרי שהשווה הקדוש ברוך הוא מוראם למוראו ובאמת ש'היא נפלאות בעינינו' שישווה כבוד עבד לרבו.

הורה הקדוש ברוך הוא ההנהגה למנהיגי ישראל

וכן מצינו בצאת ישראל ממצרים נאמר 'זה' הולך לפניכם וגו', ואמרו רבותינו ז"ל [בראשית רבה נא, ב] 'כל מקום שנאמר 'זה' הוא ובית דינו', אף על פי שזה נאמר על הבית דין שלמעלה, מכל מקום נוכל לומר שגם בבית דין של מטה ידבר, והורה הקדוש ברוך הוא מדרכיו למנהיגי ישראל שממנו יראו וכן יעשו, ללכת בכל דרכיו, והמשילם בעמוד אש וענן ההולכים לפנים יומם ולילה, כי ידוע שישאל צריכין לשני מיני מנהיגים, המין האחד הם השופטים אשר תועלתם נגלה כיום זה שהוא ברור אך התועלת היא נראה לכל ההמון, כי אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, זהו שאמר 'בעמוד ענן יומם' [שמות יג, כא], המשילם בעמוד ענן הגם והעב, רמז להנהגה הטבעית החומרית, והם יהיו דוגמת הענן הזה שהשוה ההרים והגומות והסיר הקוצים, כך הדיין צריך שיהיו הכל שוין בעיניו כקטן כגדול כרש כהלך כעשיר, ובדיניו אלו הוא מכלה הקוצים מן הכרם ה' צבאות, והעשיר לא ירבה בעיניו והדל לא ימעיט בעיניו,

סוד השקלים - הנהגת מנהיגי ישראל

וזהו סוד השקלים שאמרו רבותינו ז"ל [שקלים ד, ד] ועיין מנחות כט. תוספות ד"ה שלשה] שהיה משה מתקשה בהם וכו', על דרך שנאמר [משלי טו, יא] 'פֶלֶס וּמֵאֲזֵנֵי מִשְׁפָּט', ושקלים אלו רמז לפלס ושקלי המשפט אשר מסר ה' למשה וצוה לו שלא להטות דין בכף מאזנים ששוקלים בו עין בעין, ונתקשה משה בדבר שיכוין אל השערה ולא יחטיא, כי מי יודע מסתרו של חברו, עד שבאה לו התשובה [שמות ל, יב] ביכי תשא את ראש דיני בני ישראל לפקדיהם אשר פקד ה' אותם על עמו ונתנו איש כופר נפשו וגו', רצה בזה 'השמרו מאוד לנפשותיכם', כי בזמן שהוא מטה הדין אז יתן את נפשו כופר ולא ממוון, כמו שנאמר [משלי כב, כג] 'אל תגזל דל וגו' כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעייהם נפש', גם צריך שישים אשם נפשו, כמו שנאמר בפרשת דברים במינוי הדיינים [דברים א, יג] 'ואשיכם בראשיכם' פירש רש"י שאשמות העם תלוי בראשי דייניהם וכו', זהו שאמר 'כופר נפשו' שיתן נפשו ממש כופר העם, והוא אשם מעילות העם, ומי פתי יסור הנה לקבל עליו מינוי כזה אשר ישם אשם נפשו, ורבנות כזה המקברת בעליה לכך היה משה מתקשה.

המשך בעמוד הבא

המושך - השווה הקדוש ברוך הוא כבודו לכבוד לומדי התורה

עמוד ענן ועמוד האש - שני מנהיגים

עד שהשיב לו הקדוש ברוך הוא 'זה יתנו' וגו' 'מחצית השקל', שישקול פלס המשפט עין בעין, ויהיו הכל שוים בעיניו כעשיר כהלך, העשיר לא ירבה בעיניו והדל לא ימעיט בעיניו, דוגמת עמוד הענן שהיה מושה ההרים והגומות וכלה הקוצים מכרם ה' צבאות, וקיבל אבני בלסטראות כעמוד ענן זה, כך הוא ילחום מלחמותם ואשמת העם תלויה בו כאמור.

אמנם 'עמוד האש' הם המנהיגים התוריים, המורים דרך התורה והמצוה ואת המעשה אשר יעשו על פי התורה, ולפי שתועלת זה אינו כי אם לנפש ואינו מוחש לעין הגשמי, כי עין לא ראתה התועלת האחרון ההוא, לכך נאמר 'ועמוד אש לילה' הם מנהיגי התורה שנמשלה לאש, ותועלתם נסתר וחשוך מעין הגשמי כלילה זו.

הבטחה לישראל שלא ימושו מנהיגים לעולם

ואמר [שמות יג, כב] 'לא ימיש עמוד הענן' וגו' פסוק זה הבטחה הוא לישראל, על דרך [בראשית מט, י] 'לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות הרודים בעם בשבט', וזה דוגמת 'עמוד הענן' בדרך שנתבאר, 'ומחוקק' אלו 'נשיאי ארץ ישראל המורים דרך התורה' דוגמת 'עמוד האש', זהו שנאמר 'לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם', הבטיחם ששני מנהיגים אלו לא ימושו מישראל לעולם. אך ורק בשיעשו כפעולות 'עמוד האש וענן' שהם מאירים לזולתם ומשויים קטן וגדול, כמו שאמרו [אבות ד, יב] 'יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך', לכך נאמר 'זה' הוא ובית דינו, המשיל עצמו לבית דינו, כדי שבית דינו יקחו לימוד והערה ממנו יתברך שלא דרש לכבוד עצמו לבד כי אם גם לכבוד הבריות, כך בית דינו של כל חכם ומנהיג לא ללמד על עצמו יצא כי אם ללמד על הכלל כולו יצא,

לכך נאמר 'יודוך ה' כל מלכי ארץ', ומאן מלכי רבנו, כששמעו 'אמרי פיך', שאתה דורש לכבוד הבריות, על כן 'יודוך לעולם' זהו שאמר, [תהלים קלח, ה] 'וישירו בדרכי ה' וגו', לילך בדרך ההוא 'כי רם ה' ושפל יראה וגו', וממנו יראו וכן יעשו בדרך שנתבאר.

אפתחא דבי נשיאה - נהגו בגאווה

זהו שאמרו 'דרש עולא אפתחא דבי נשיאה', ומה איכפת לן באיזו מקום היתה הדרשה, אלא שדרש 'אפתחא דבי נשיאה' שהיה רואה מדרכם שהיו מתנשאים לכל ראש והיו נוהגים נשיאותם ברמה, ופתחם לא היה פתוח כי אם לגדולים ונשיאים וכל עני ונכה רוח לא יבא בו ולא היה בהם מדעת קונם. או על דרך שנאמר [משלי י, יט] 'מגביה פתחו מבקש שבר', ורצה לומר שפיהם היה פתוח לדבר בלשון רמיה ונשיאות, על כן דרש עולא שלא יפה הם עושים,

טענת האומות - לכבוד עצמו הוא דורש

והדרש 'מאי דכתיב 'יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו', בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא 'אנכי' ולא יהיה לך', אמרו לכבוד עצמו הוא דורשה, ויש להקשות למה הזכיר דוקא 'אנכי' ולא יהיה לך', הרי גם דיבור 'לא תשא' לכבוד עצמו הוא, אלא הצעת הענין כך היא, כי מהידוע שדיבור 'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענום כנודע מדקדוק הלשון שנאמר בלשון נוכח כמדובר בעדו, ומלא תשא ואילך נאמר בלשון נסתר, וכששמעו 'אנכי' ולא יהיה לך' מפי הגבורה, אמרו מאחר שהוציא שתי דברות אלו מן הכלל, ולא השמיעם על ידי שליח, אם כן הם עיקר, וזה לפי שיש בהם כבוד עצמו אשר לזה לבד היתה הכוונה, אמנם שאר המצוות שבתורה שכפי הנראה אין בהם צורך כי אם לבריות, כמו איסורי מאכלות וזולתם, בודאי משה מעצמו אמרם, כי מה איכפת להקדוש ברוך הוא לשוחט מן הצואר או מן העורף, שהרי דיבור 'לא תשא' אף על פי שגם הוא כבוד עצמו, מכל מקום אחר שמבואר בו עונש לאדם, שנאמר 'כי לא ינקה וגו', לפיכך לא חש לאומרו על ידי עצמו, וזה מופת על שאינו חס על כבוד הבריות כלל.

כבד את אביך - כבוד הבריות

ובטענה זו הכחישו שאר המצוות, גם לא הודו לדבריו שאמר 'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך', כי אמרו אולי יצאו במקרה והוא מתפאר בהוצאה זו שתקרא על שמו, עד אשר שמעו מצות 'כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימך', הרי שיעד ליתן שכר טוב למכבד אביו ואמו, וזה מופת גדול שהוא חס על כבוד הבריות כמו על כבוד עצמו,

המושך בעמוד הבא

המשך - השווה הקדוש ברוך הוא כבודו לכבוד לומדי התורה

כי לא מצינו בכל הדברות יעוד השכר והעונש כי אם בדיבור 'לא תשא' ובדיבור 'כבד את אביך', ואחד כבוד עצמו ואחד כבוד הבריות, ומזה יצא הלימוד על כל המצוות שבתורה, אף על פי שנראה שאין בהם צורך כי אם לבריות מכל מקום אמת נכון הדבר שמאתו יתברך יצאו הדברים וכלם נכוחים למבין לחיותנו כיום הזה,

וכן יצא הלימוד על דיבור 'אנכי שבאמת הוא אלהים אמת אשר הוציא אותנו מכור הברזל, אחרי שנתאמת לנו שהוא יתברך חס על כבוד הבריות, כי זולת זה היה מקום למהרהר לומר ששקר העד בעצמו לאמר שהוא הוציאם, אחרי שאינו דורש כי אם כבוד עצמו, והוא מבואר למבין.

מסוף דברך ניכר על ראש דברך

לכך אמר 'מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת', ובדבר זה נכלל ענין נכבד מאד למי שיבינהו, כי מהידוע שדיבור 'כבד' היה סוף הדברות בלוח הראשון, ודיבור 'לא תחמוד' סוף דברות בלוח שני, ומסוף שני הלוחות ניכר שראשיתם אמת ויציב, לפי ששני דברות אלו דיבור 'כבד את אביך' ודיבור 'לא תחמוד' שניהם מדברים מכבוד הבריות, כמו שאמרו [עין אברבנאל דברים ה, יב] 'דיבור לא תחמוד הוא כנגד דיבור כבד'. ונראה ליתן טעם בדבר לפי שהחומד סופו לקנא, ובכל אדם מתקנא חוץ מבנו וכו', ולפיכך סופו להוליד בן מקללו ואז יתקנא גם בבנו. או לפי שהחומד ממון אחרים הוא כדי להניחו לבניו אחריו, לפיכך סופו להוליד בן ממזר וגורם לקלל.

או לפי שהחומד הוא לסיבת רום לכבו, שלא יהיה בעולם עשיר גדול ממנו, ואמרו רבותינו ז"ל [בבא בתרא צח.] 'כל המתיהר אפילו אאנשי ביתו לא מתקבל, שנאמר [חבקוק ב, ה] גבר יהיר ולא ינוה', לכך סופו להוליד בן מקללו. ובדרך זה 'לא תחמוד' כולל כל התורה, כדיבור [ויקרא יט, יח] 'ואהבת לרעידך כמוך', 'כל דעלך סני לחברך לא תעביד' [שבת לא.], שזה כולל גם כן כל התורה, וכן יסד הפייט [לשבעות] 'אלה הדברות בלא תחמוד כלולים וכו', וכן דיבור 'כבד' בדרך שנתבאר.

מכל דיבור ודיבור נתמלא העולם בשמים - יראת ה'

וזהו שאמר רבי יהושע בן לוי [שבת פח:] 'מכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כלו בשמים', וכיון שמדיבור ראשון נתמלא, דיבור שני להיכן אזל, אלא שהוציא הקדוש ברוך הוא רוח מבית גניזו, והיה מעביר ראשון ראשון, שנאמר [שיר השירים ה, ג] 'שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר', הנך רואה בעיניך ומשם תוכל להבין, כי הבשמים של הדברות הראשונות היו פורחין ברוח, עד אשר באו הבשמים של הדיבור האחרון הוא היה קיים לעד, וממנו נתמלא כל העולם כולו בשמים, שהוא רמז ליראת ה' העולה היא למעלה לריח ניחוח כבשמים אלו, וכמו שנאמר [ישעיה יא, ג] 'והריחו ביראת ה', אך שדברות הראשונות היו פורחות ברוח עושים אשר מסך ה' בקרב העמים, אשר אמרו לכבוד עצמו הוא דורש, עד אשר בא דיבור האחרון שבכל לוח דהיינו דבור 'כבד' ודבור 'לא תחמוד', מהם נתמלא כל העולם בשמים, דהיינו דיבור 'כבד' היה ראייה שראש דבריו אמת, ודיבור 'לא תחמוד' כולל כל התורה כאמור.

המקיים מצוה אחת - קנה עולמו

או יאמר 'נתמלא כל העולם בשמים', על דרך שאמרו רבותינו ז"ל [סנהדרין לו:] 'שילכך האדם נברא יחידי להורות שהמקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא', וכן 'ההורג נפש אחת כאילו החריב עולם מלא', והערה זו אנו למידין ממה שנברא האדם יחידי וממנו לבד נתמלא כל העולם, כך המבטל מצוה אחת דומה גם כן כאילו החריב את כל העולם, והערה זו אנו למידין ממה שאמרו שמדיבור אחד נתמלא כל העולם בשמים, להורות שהמקיים מצוה אחת הרי קנה עולמו בשעה אחת, כדאיתא בפרק חלק [סנהדרין קיא.] 'לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלתי חוק, אמר ריש לקיש למי שמשׁייר אפילו חק אחד, אמר רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת הכי, אלא אפילו לא למד אלא חק אחד', עד כאן.

מכאן אנו למדין שעל ידי חק אחד הוא יכול לקנות עולמו, ואם כן להנחה זו נאמר שגם העובר על אחת מכל מצות ה' כאילו איבד כל עולמו, ואם כן אין תקנה חס ושלוש לחוטאים לדעת ריש לקיש, ואם כן דיבור שני להיכן אזל, אלא הלא כשיעבור ויפול באחת אין שני להקימו ולמה הרבה ה' לעמו תורה ומצוות, אם להרבות שכר הלא המצוה אחת יכול לקנות עולמו, ואם להגדיל העונש הלא גדול עונו מנשוא אפילו כשיפול באחת.

המשך - השווה הקדוש ברוך הוא כבודו לכבוד לומדי התורה

עד אשר בא כמתרץ הוציא הקדוש ברוך הוא רוח מבית גנזיו, רצה בזה אף על פי שגדול עונו מנשוא מכל מקום הוציא הקדוש ברוך הוא מבית גנזיו רוח של הנחה ותנחומין, כמו שפירש רש"י על פסוק [בראשית ה, א] 'ויעבר אלהים רוח על הארץ', והיה מעביר ראשון ראשון, אף על פי שגדול עונו מנשוא מכל מקום כך היא המדה של הקדוש ברוך הוא שהוא מעביר ראשון ראשון ומרבה מחילה לחטאים, ולעולם רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם מצות, ואף על פי שיחטא באחת מכל מקום הקדוש ברוך הוא מעביר חטאתו עד אשר יוכל לקבל שכר על המצות האחרות.

ביאור שלושת מאמרי רבי יהושע בן לוי

אמנם נוכל לפרש דברי רבי יהושע בן לוי על דרך יתר מאמריו הסמוכים למאמר זה, שמסיק שם בגמרא 'רבי יהושע בן לוי אומר בכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא יצתה נשמתן של ישראל, שנאמר [שיר השירים ה, ו] נפשי יצאה בדברו, מה עשה הקדוש ברוך הוא הוריד עליהם טל וגשם שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות בו את המתים וכו'.

ואמר רבי יהושע בן לוי על כל דיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא חזרו ישראל לאחוריהם שנים עשר מיל, והיו מלאכי השרת מודדין אותן, שנאמר [תהלים סח, יג] מלכי צבאות ידודון ידודון וגו'. ואמר רבי יהושע בן לוי מכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם בשמים וכו'. וכפי הנראה שמה שנאמר 'שבכל דיבור יצתה נשמתן', היינו בדרך שבארנו, לפי שהעובר על אחת כאילו החריב עולם מלא ואחת דתו להמית.

נתקשו ישראל לקבל התורה

אך נראה לפרש שלש מאמרים אלו בדרך זה, כי במתן תורה נתקשו ישראל בשלשה דברים. הראשון הוא, שבימים ההם היו נושאים עיניהם אל הכוכבים והמזלות, וקדמו פניהם בעולות וזבחים, בחשבם כי כל עיקר הצלחת האדם באה מפאת המערכה, כמו שחשבו בימי ירמיה, שנאמר [ירמיה מד, טז] 'הדבר אשר דברת אלינו בשם ה' איננו שומעים אליך, כי עשה נעשה את כל הדבר הזה אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים כאשר עשינו אנחנו ואבותינו וגו', ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וגו', מזה אתה למד שבדורות ההם תלו כל עיקר הצלחתם במלכת השמים, וכאשר נאמר להם בסיני [שמות כ, ד] 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה, נתקשו בדבר, וחשבו שיהיו נעדרים מכל טוב.

השני הוא, 'ששכר מצות בהאי עלמא ליכא' [קידושים לט, א], כי אם לעולם הבא והוא דבר נעלם מעין הגשמי, כמו שנאמר [ישעיה סה, ג] 'עין לא ראתה וגו', והוא דבר קשה לקבלו, כי בטענה זו נתפתתה חוה, כמו שנאמר [בראשית ג, ו] 'זכי תאווה הוא לעינים, שתאות הגופניות יש להם יתרון על הנפשיות, מצד שתאווה הגופניות נראית לעינים, מה שאין כן בשכר הנפש שעין לא ראתה.

השלישי הוא, שהיה קשה עליהם לקבל התורה בחשבם כי רבה היא המצוה ואין כל אדם יכול לגמור כולה, כמו שנאמר [תהלים קיט, צ] 'רחבה מצותיך מאוד', ואם כן אין קץ לכל עמלם, ומי יבא עד תכונתו ועד תכלית המעשה, ומצד שהמלאכה מרובה היה קשה בעיניהם הדבר אף על פי שכבר אמרו רבותינו ז"ל [אבות ב, טז] 'לא עליך המלאכה לגמור'.

תשובת הקדוש ברוך הוא לישראל

על הענין הראשון אמר 'שחזרו ישראל לאחוריהם שנים עשר מיל', רמז שהיתה קשה בעיניהם הפרידה מן השנים עשר מזלות, וחזרו לאחוריהם ופנו עורף אל השכינה, כדרך אומרו [ישעיה א, ד] 'נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור', 'עד שהיו מלאכי השרת מודדין אותם וכו', הרצון בזה שנרמז להם שבקבלת התורה יהיו כאחד מצבא מרום, כמו שנאמר [מלאכי ב, ז] 'כי מלאך ה' צבאות הוא כי יבקשו תורה מפי'הו', והמלאך בוודאי גדול מן המזל, כמו כן בזמן שהם עוסקים בתורה אזי המזל מסור בידם והם שולטים עליו, כמו המלאך שבעולם העליון השליט על המערכה שבעולם האמצעי,

זהו שאמר 'שהיו מלאכי השרת מודדין אותם', רצה לומר הם היו סיבת הנדידה, שנאמר [תהלים סח, יג] 'מלאכי צבאות ידודון ונות בית תחלק שלל', שהיו מודדין אותם תחת כנפי השכינה ועול התורה והמצוה, זהו שאמר 'ונות בית' היינו היושב אוהלים לתורה ולתעודה, 'תחלק שלל' המצות, כדרך אומרו [תהלים קיט, קסב] 'שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב',

המשך - השווה הקדוש ברוך הוא כבודו לכבוד לומדי התורה

אמנם בתנאי זה [תהלים סח, יד] 'אם תשכבון בין שפתים', להווי כיששכר חמור גרם הרובץ בין המשפטים ויט שכמו לסבול עול התורה, אזי כנפי כנסת ישראל שנמשלו ליונה נחפה בכסף, כדרך אומרו [תהלים יב, ז] 'אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו', ואברותיה בירקרק חרוץ', רצה לומר שיהיו בעלי כנפים ואברה כמלאכים אלו, שנאמר בהם [ישעיהו ו, ב] 'שש כנפים לאחד', כמו כן נאמר [ישעיהו מ, לא] 'וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים וגו', וכל זה רמזו לשיעלו ממדרגה למדרגה בזכות התורה שנמשלה לכסף וחרוץ. ואמר 'בירקרק' בזכות 'שני רק' הנאמרים בפרשת ואתחנן [דברים ה, ו] 'רק עם חכם וגו', [שם, ט] 'רק השמר לך וגו'.

ועל הענין השני שהיה קשה בעיניהם שכר העולם הבא הבלתי נגלה לקבלו, על זה אמר שיצאתה נשמתן, לומר הרי אנו נחשבים לפגרים מתים, עד אשר הראה להם הקדוש ברוך הוא רב טוב הגנוז להם לזמן התחיה, והוריד עליהם הגשם שעתידי הקדוש ברוך הוא להחיות את המתים, להודיע להם כי מצד התורה יזכו לתחיה, כמו שנאמר [תהלים סח, ז] 'גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת', שגשם זה הוכן לנחלתך ולמי שנלאה בעולם הזה בעמל התורה, ואמר 'חיתך ישובו בה' היינו מי שמישים עצמו בעולם הזה כחיה זו שדורסת ואוכלת, כדאיתא בגמרא [עירובין נד, ג] 'תכין בטובתך לעני אלהים' [תהלים סח, יא], היינו למי שלמד התורה מתוך עוני בעולם הזה.

על הענין השלישי שהיה בעיניהם דבר קשה לבא עד תכלית ההצלחה מצד ריבוי המצות, בחשבם שלא יזכו לשלימות זה האחרון כי אם בקיום כל התורה, לזה אמר רבי יהושע בן לוי 'מכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם בשמים וכו', לידע ולהודיע גדול מתן שכרן של מצות, שאפילו מצד מצוה אחת שכרו הרבה מאד, כמו שנאמר [קהלת ה, יא] 'מתוקה שנת העובד', היינו עובד את ה' אם מעט ואם הרבה יאכל משכרו כי אחד המרבה ואחד הממעיט וכו'.

מצוה קלה – תועלת גדולה

וכמו שנאמר [דברים ז, יב] 'זהיה עקב תשמעון', שאפילו בזכות המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם תזכה לכל היעודים הרבים הנאמרים בפרשה היא, כמו הרופא האומן העושה תחבושת לגוף המוכן אל הבריאות, שיקבל תועלת גדול בתרופה מועטת, הפך ממה שנאמר במרה קודם מתן תורה, שנאמר [שמות טו, כו] 'אם שמוע תשמע לקול ה' אלוקיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו', הרי תחבושת גדול ותרופות רבות, ואף על פי כך התועלת מעט, שנאמר [שם] 'כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך', וזה לפי שקודם מתן תורה היו דומין לגוף שאינו מוכן לקבל הבריאות שברפואות רבות יקבל מעט מהתועלת.

שלימי הדעת – מעט מוסר מחזירם למוטב

והערה זו מצינו גם בשלימי הדעת, שמעט מן המוסר מחזירם למוטב, מה שאין כן בחסירי הדעת שאף על פי שיום ידרשון להם בתוכחות עלי עון, אזנם אטומה משמוע, ואינן מקבלים כי אם זעיר שם זעיר שם, וכמו שנאמר [משלי יז, י] 'תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה',

לכך נאמר ש'מכל דיבור ודיבור נתמלא כל העולם בשמים', שאפילו דיבור אשר יש בו כדי להשיב מיני שחת נפשות שלימי הדעת המקבלים תועלת גדול בתרופה מועטת, ועוד שיש בכל מצוה כדי לבשם ולרפאות זה הגוף שנקרא עולם קטן, ולהסיר זוהמת חלאתו, כמו שאמרו [שבת קמו, א] 'ישראל שעמדו על הר סיני פסקו זוהמתן וכו' ונתרפאו כל החולים', כמו שאמרו [מכילתא פרק ט, ועיין רש"י שמות כ, טו] שבמתן תורה לא היו סומים אלמים וחרשים וכו', וכל זה ידבר בראיה השכלית ושמיעה השכלית והדיבור השכלי, על דרך שבארנו בהקדמת חג הפסח,

ובמתן תורה נתרפאו כל הנגעים הפנימיים והחיצוניים, כמו שנאמר [משלי ד, כד] 'ולכל בשרו מרפא', וכמו שנאמר [דברים כט, ג] 'ולא נתן לכם אלהים לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום' רצה לומר עד יום מתן תורה כאמור.

ובזה נשלם ביאור מאמר זה בסייעתא דשמיא.

סוד ומעלת הדגלים והגלמוד מהם

סוד דגלים של מעלה שראו בהר סיני

במדרש [במדבר רבה ב, ג] 'מאי דכתיב [תהלים כ, י] נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול, בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא על ישראל בסיני ירדו עמו שנים ועשרים אלפים מרכבות של מלאכי השרת, שנאמר [תהלים סח, יח] רכב אלהים אלפי שנאן, והיו כולם דגלים דגלים, שנאמר [שיר השירים ה, י] דגול מרבבה, כיון שראו אותם ישראל מיד נתאו לעשות דגלים כמותם, שנאמר [שיר השירים ב, ד] 'הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה', אמר הקדוש ברוך הוא חייכם אני אעשה אתכם דגלים כמו שהתאויתם, שנאמר [תהלים כ, י] 'ימלא ה' כל משאלותיכם', עד כאן.

שלמות האדם – כלול מכל המידות והמעלות

אם אמת נכון הדבר שהשלם לא יושלם בתכלית השלימות עד אשר יהיה כלול מכל המידות והמעלות הן גופניות הן רוחניות, אזי יתבאר לנו טעם אשר התאוה ישראל תאוה להיות כדגלים שלמעלה, אך ורק כשידע אופן השלמות במעלות כמו שיבא.

ארבע מדרגות המעלות

הקדמת ענין זה בארו הרמב"ם [מורה נבוכים פרק ג, נד] וסדר כל המעלות איש על דגלו באותות, וחלקם לארבע מדרגות. א. הפחותה שבהם, הוא מעלת העושר שאין לו שום דביקות בגוף האדם, ואינו מתעצם אצלו כלל כנודע מגדרו. ב. הוא מעלת הגבורה, שיש בו קצת שלימות יותר, מצד שהיא דבוקה בגוף האדם. ג. הוא מעלת המידות הטובות ד. הוא מעלת התורה, עלתה על כלנה, והאריך הרב בדבריו על פסוק [ירמיה ט, כב] 'אל יתהלל חכם וגו'.

אדם לוקח חפץ – ארבע מדרגות

ועל סדר ארבע מדרגות אלו, מצינו במדרש [שמות רבה לג, י] על פסוק [שמות כה, ב] 'ויקחו לי תרומה וכו', אדם לוקח חפץ מוכר עצב ולוקח שמחה, אבל הקדוש ברוך הוא מכר לישראל תורה ושמחה, שנאמר [משלי ד, ב] 'כי לקח טוב נתתי לכם וגו', בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ והוא מצר לשמרו, אבל התורה היא משמרתו, שנאמר [משלי י, כב] 'בשכבך תשמור עליך', אדם לוקח חפץ שמא יכול ליקח את בעליו עמו, אבל הקדוש ברוך הוא מכר התורה לישראל, ואמר כביכול אותי אתם לוקחין, שנאמר 'ויקחו לי תרומה'. עד כאן במדרש.

רק בקנין התורה אין חסרון

ויש לדקדק בזה המדרש שהביא פסוק 'כי לקח טוב' ולא נזכר בפסוק שום שמחה, על כן נראה לפרש שבא להורות לנו סדר ארבעה קנינים אלו שהנחנו, וכי כולם חסרים זולת קנין התורה ממלא כל החסרונות שיש לשלשתם, כי 'קנין הממון' יש לו חסרון שאינו מתעצם ודבק עם המוכר והלוקח כאחד, כי תמיד הוא נעדר מאחד מהם, ועוד שאין הקדוש ברוך הוא מעשיר את זה עד שהוא משפיל את אחר ונוטל ממונו של זה ונותן לאחר, כמבואר באר היטב בחיבור זה [במאמר יג] על מה שאמרו רבותינו ז"ל 'ל באף שמביא לזה מרומם את זה וכו', נמצא שתמיד אחד מוכר קנינו ואחד לוקח, ומאחר שגלגל הוא שחוזר בעולם אם כן לסוף יטלו ממנו ויתנו לאחר,

אם כן לעולם אין הקנין דבוק ומתעצם בשום אדם, אמנם התורה היא קנין מתעצם במוכר ובלוקח לפיכך שניהם שמחים, ועל דרך שדרשו רבותינו ז"ל [רש"י משלי ג, יד] על פסוק [שם] 'כי טוב סחרה מכל סחורה, זה לומד עם חברו ספר תהילים שבידו, וחוזר השני ולומד עם זה ספר משלי שבידו, נמצא ביד כל אחד שניהם', לפיכך אמר במדרש שקנין זה הוא טוב מקנין הממון, לפי שהמוכר והלוקח שניהם שמחים בו, כי הוא דבק ומתעצם בשניהם ואין אחד חסר מאומה,

והביא לראיה פסוק 'כי לקח טוב נתתי לכם', על דרך 'כי טוב סחרה מכל סחורה', ועל דרך המדרש הנוכח, ואומר 'תורת אל תעזובו', רצה לומר בדרך הודעה אמר להם ולא בדרך ציווי, אלא הודיעם שאינה נעזבת מהם לעולם אלא היא דביקה ומתעצמת עמהם כאמור.

המושך בעמוד הבא

המשך - סוד ומעלת הדגלים והנלמד מהם

כנגד 'קנין הגבורה' אמר, 'אדם לוקח הפיץ והוא מצר לשמרו וכו', כי אף על פי שקנין הגבורה יש לו יותר דבקות קצת, מכל מקום תמיד האדם מצטער לשמור הבריאות בקושי פן יפול למשכב וחלה והיה כאחד האנשים החלולים, גם כי יזקין יראה בעצמו חולשה יתירה מיום ליום, לפיכך הוא מצר על שמירות הקנין אבל התורה היא משמרתו וכו'.

כנגד 'קנין המידות' אמר, 'שמא יכול ליקח בעליו עמו וכו', והוא על דרך שכתב הרמב"ם [מורה נבוכים חלק ג, ד] שהמדות טובות אינן נכרים אצל האדם אלא כל זמן שהוא מעורב בין הבריות, אז יש להם שלימות בזמן שהוא עניו וסבלן וזולתם, אמנם כשהוא לבדו או במדבר אין למדותיו שום תכלית שלימות זה, זהו שאמרו 'שמא יכול ליקח בעליו עמו', רצה לומר וכי יכול ליקח לו תמיד בעלים, ומה יעשה אם היה במקום לא עבר בו איש. אמנם בהתורה אמר הקדוש ברוך הוא 'אותי אתם לוקחין וכו', כי אינה תלויה בשום בעלים כי אם בהקדוש ברוך הוא הוא הבעל והוא יתברך דבק תמיד עמו.

ובאמת שכל אדם לא יושלם בתכלית השלימות עד אשר יהיה הולך על ארבע מעלות אלו, כמו שאמרו [שבת צב.] 'אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר ועניו וכלם ממושה וכו'.

ארבע מדות – ארבע יסודות שבאדם

וארבע מדות אלו מתייחסים לארבע יסודות שבאדם, אש, רוח, מים, עפר, וראיה לדברנו, שבפסוק [משלי ל, ד] 'מי עלה שמים וירד', הנאמר על משה הזכיר כל ארבעה יסודות אלו כסדרן. א. 'מי עלה שמים', היינו יסוד האש שלמעלה. ב. 'מי אסף רוח בחפניו', היינו יסוד הרוח. ג. 'מי צרר מים בשמלה', היינו יסוד המים. ד. 'מי הקים כל אפסי ארץ', הרי יסוד העפר. והיינו לפי שכל המעלות האלו המתייחסים לארבעה יסודות היו במשה. החכמה והגבורה והעושר, והענוה היא ראש לכל המידות, שכן משה לא נשתבח כי אם במידת הענוה,

מדרגות השלימות – רק כשהם במידה

שכמו שקיום כל נמצא תלוי בסדר ארבעה יסודות אלו כשהם מוגבלים ומסודרים איש על דגלו, ולא בזמן שאחד מהם פורץ גדרו ומתגבר על היסוד השני זה גורם בלי ספק חלאים רעים, כך קיום המשכיל תלוי כשידע להשתמש בארבע מעלות אלו תמידין כסדרן וכהלכתן על פי ההגבלה וההשערה אשר קבלו ישראל בסיני בראותם סדר דגלי מעלת ארבעה מלאכים הסובבים כס המרכבה. מיכאל מימין. וגבריאל משמאל. אוריאל מלפנים. ורפאל מלאחריו. כמו שאנו אומרים [קריאת שמע שעל המיטה] 'מימיני מיכאל וכו', ועל דרך שמצינו ברקנטי פרשת בלק ש'אוריאל' שר אויר, 'מיכאל' שר מים, 'רפאל' שר עפר, 'גבריאל' שר אש וכו', ונתאוו ישראל להיות דגלים כמותם, לידע הסדר הנכון. ואופני השימושים בארבע מעלות אלו המתייחסים לארבעה יסודות אלו.

האש והרוח עולים למעלה – המים והעפר יורדים למטה

כי מהידוע ששני יסודות מהם ה'אש' וה'רוח' מטבעם לעלות תמיד, וה'מים' וה'עפר' בהפך מזה מטבעם לרדת למטה. כך מעלת ה'תורה' וה'מידות' מטבעם לעלות תמיד, וראוי לייחס 'יסוד האש' ל'מעלת התורה', כמו שנאמר [ירמיה כג, כט] 'הלא כה דברי כאש', [דברים לג, ב] 'מימינו אש דת', וכן רבים. ו'יסוד הרוח' ראוי לייחס ל'מעלות המדות', כי לאשר אלה לו הוא הנקרא איש אשר רוח בו, כמו שנאמר ביהושע [במדבר כז, יח] 'איש אשר רוח בו', שיוכל להלך נגד רוחו של כל אחד ואחד, והוא רמז לאנשי מדות היודעים לכוון כל דעות בני האדם. ומעלות הגבורה וה'עושר' מטבעם לרדת בדרך שנתבאר, וראוי לייחס ה'גבורה' ל'יסוד המים', כמו שנאמר [תהלים צג, ד] 'מקולות מים רבים אדירים', וכמו שאמרו [תענית ב.] 'מאימתי מזכירין גבורת גשמים', וה'עושר' ראוי לייחס ל'יסוד העפר', כי משם מוצאו, כמו שנאמר [קהלת ה, ח] 'ויתרון ארץ בכל היא', וכתוב [איוב כח, י] 'זעפרות זהב לו'.

סוד ארבע מעלות בסולם יעקב – ארבע מעלות באדם – ארבע יסודות

ולפיכך מצינו במראה הסולם אשר ראה יעקב, שדרשו רבותינו ז"ל [בראשית רבה סח, יב] 'סולם זה סיני', חושבנא דדין כחושבנא דדין, כי המראה אשר ראו ישראל בסיני בדגלים של מעלה, היא המראה אשר ראה יעקב בסולם זה שהיו מלאכי אלהים עולים ויורדים בו,

המשך - סוד ומעלת הדגלים והנלמד מהם

ואמרו רבותינו ז"ל [הולין צא:] 'עולים תרי ויורדים תרי', והוא מדבר בארבעה מלאכים שהזכרנו, הממונים על ארבעה יסודות, שמטבע שנים לעלות ומטבע שנים לרדת, כך המעלות המתייחסות ליסודות אלו עולות שנים, ויורדות שנים,

כי מעלת החכמה וה'מדות' הנמצאים בעצם וראשונה בשלימי הדעת, הם עולים ממדרגה למדרגה תמיד ומוסיפין על שלמותם יום יום, והגבורה וה'עושר' אשר אליהם נתאוו חסרי הדעת, כמוהם יהיו כי מידי יום יום המה הלך וחסור ויורדים תמיד, אף על פי שגם השלמים צריכין להם, מכל מקום הם טפלים אצלם, ועל כל פנים הם נותנים קדימה במעלה למעלה החכמה והמדות, על מעלת הגבורה והעושר. וזהו סוד אמרו 'עולים תחילה ואחר כך יורדים'.

זקני תלמידי חכמים – בזקנותם קרובים להשגתם

ודבר זה נתבאר לנו במה שאמרו רבותינו ז"ל [שבת קנב.] 'זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין מוסיפין חכמה, וזקני עם הארץ כל זמן שמזקינין מיטפשים וכו', בשכבר נודע הדבר אשר דברו בו החוקרים, מפני מה הגלגלים הסדורים העליונים מתנועעים בכבידות יותר מאותן הגלגלים התחתונים, וראו ליישב שאלה זו בדרך נכון, והוא, שכל פועל המשיג שפעולתו לא תפנה אל שום תכלית טוב, הנה הוא פועל אותה הפעולה בכבידות גדול, וכן כתב בעל העקרים [מאמר א. ה.] שכל פועל המסופק בהגעת התכלית אינו שמח בפעולתו, וכל שכן כשיודע בוודאי שלא יבא עוד תכליתו שיתנהג בכבודו בפעולתו, כך הגלגלים שחושבין במהירות תנועתם כי הם מנהיגי העולם ואין זולתם, לפיכך הגלגלים העליונים הקרובים לסיבה ראשונה יתברך וכל הקרב הקרב יותר לסיבה ראשונה יתברך, השגתו גדולה מאותם שתחתיהן, שכפי הריחוק לפיהן תתמעט השגתם, ומצד מיעוט השגתם הם טועים וחושבים שהם מנהיגי העולם ויש תכלית טוב בפעולתם, על כן מרוצתם במהירות, מה שאין כן בגלגלים העליונים שכפי גודל השגתם הם משיגים ויודעין ששקר תרמיתם, ורדיפתם לדמות ליוצר הכל, ומצד זה הם מתנועעים בכבידות.

כח המעשה תלוי בסופו

כך מצינו בפעולות האנשים, כי בשני אומנים העושים בגדים למכור, אחד עושה בגדים לימות החורף, ואחד עושה בגדים לימות החמה, בלי ספק שזה העושה לימי הקיץ כל עוד שיתקרבו ימי החורף תהיה פעולתו בעצלה ולא בזריזות, מפאת היותו יודע שלא יהיה צורך לעולם בימי החורף בגדים קלים אלו. וכן הוא בשנים רצים בדרך, האחד יודע שסוף מרוצתו יש לפניו פתח גדול, והשני יודע שסוף מרוצתו יהיה לעיר יפה נוף משוש כל הארץ, בלי ספק שמרוצת האחד בזריזות, ושל השני בעצלות ובכבידות,

זקני עמי הארץ – בזקנותם מתרחקים ממטרותם

כמו כן זקני עם הארץ, שכל משאם ומתנם לאסוף ולכנוס, וכל ישעם וחפצם לצבור כעפר שאר, ולהתגבר על זולתם, כי מעלת העושר והגבורה היא עקר הצלחתם, והרי הם דומין לזה המכין בגד קיץ, כי זה העולם דומה לקיץ המכין אל החורף, כמו שנאמר [משלי ה. י.] 'לך אל נמלה עצל תכין בקיץ לחמה וגו', והוא שילמוד מן הנמלה זו האוגרות בקיץ כדי שיהיה לחמה מצוי לה בחורף, כך המשכיל יכין לו צידה לדרך העולם הבא בעולם הזה שנמשל לקיץ, שהוא זמן הזריעה והאסיפה, אמנם העושר והגבורה אין בהם שום צורך לעולם הבא כי אם בעולם הזה לבד הנמשל לקיץ ניכר תועלתם קצת, לפיכך הם מיטפשים והולכים, רמוז שכל פעולתם היא בכבידות לעת זקנתם, בזמן שהם קרובים לשערי מות ירגישו שפעולתם לא תפנה לשום תכלית טוב, כי לא במותם יקחום וכל חכמתם תתבלע, כי החיים יודעים שסוף מרוצתם לפחת גדול, והרי הם פוחתים והולכים כל עוד שיקרבו ימי החושך, ויש להם טבע המים והעפר שמטבעם לרדת, כך העושר והגבורה מטבעם להיות פוחת והולך, כי הגבורה עינינו הרואות שכחו תש מידי יום יום, והממון הולך וכלה, וכמו הם יהיו עושיהם, שכל עוד שיוזקינו הם מיטפשים ומתמעטים בעסקי הגוף, כל עוד שילכו הלך ונסוע, עד אשר יתקרבו לשערי מות והם פוחתים והולכים כאמור.

אמנם זקני תלמידי חכמים, אשר תכליתם מעלת החכמה והמדות טובות, אדרבה כל עוד שיוזקינו הם פועלים יותר בזריזות, בהיות יודעים שעולם הזה הוא אצלם חושך ולא אור, וכל עוד שיתקרבו לשערי מות הם פועלים בזריזות, כי עיקר זריחת שמשם שם הוא, והרי הם כמי שרץ לעיר נאה כלילת יופי, וכמי שמתקין בגדים בקיץ לצורך החורף, כי היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, לפיכך מוסיפים והולכים כי כל עוד שיוזקינו ילכו הלך וקרוב להשיג תכלית מבוקשם.

המשך בעמוד הבא

המשך - סוד ומעלת הדגלים והנלמד מהם

ילדותנו לא ביישה את זקנותנו – היינו זקני תלמידי חכמים

זהו שאמרו בפרק החליל [סוכה ג.] 'תנו רבנן יש מהם אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו, אלו חסידים ואנשי מעשה וכו', כי בזקני עם הארץ שמטפשים והולכים אם כן איפה ילדותם ביישה את זקנתם, כי הימים ההם היו טובים מאלה, כמו שנאמר [קהלת ג. י.] 'אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה, כי לא מחכמה שאלת על זאת', רצה לומר שאם תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה, בוודאי לא מחכמה שאלת, לפי שאין אתה מכת החכמים המוסיפין והולכין שאלת על אלה, שאם היית מן החכמים איך תאמר שהימים הראשונים היו טובים, אדרבה הרי זקני תלמידי חכמים מוסיפין והולכין, ואם כן בוודאי אין לאל בימי הילדות לבייש ימי הזקנה אחר שימי הזקנה טובים מהם, ואיך ירהב הנקלה בנכבד.

ראיה גשמית מול ראיה שכלית

וזהו שאמרו [יבמות קה:] 'המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה', כי בראייה הגשמית יסתכל בהעדר הכרוך בשני מעלות אלו שמטבעם לרדת למטה, ובראייה השכלית הלבבית כמו שנאמר [קהלת א. טז.] 'ולבי ראה הרבה חכמה' יסתכל בשני מעלות שמטבעם לעלות למעלה, כי 'העושר והגבורה' אינם כי אם לצורך הגוף, ו'החכמה והמודות' הם לצורך הנפש, וכתוב [קהלת ג. כא.] 'מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא וגו'', כי כן טבע הגוף לרדת וטבע הנפש לעלות, ולפיהן יהיו פעולותיהן המיוחדות להן, זהו שהתפאר מונבו על עצמו לאמור [בבא בתרא יא.] 'אבותי גנזו למטה ואני גזתי למעלה', כי הם גנזו להם אוצרות וסגולת המלכים שהם מן הדברים שמטבעם לרדת למטה, ואני גזתי מעשים טובים שמטבעם לעלות.

או יאמר שיתן 'עיניו למטה' כי העין רואה בדברים המורגשים, והלב רואה במעלת החכמה מבלתי מורגש, וצריך שיתן קדימה במעלה אל החכמים באופן שלא יהיה מוחלפת השיטה זה למעלה וזה למטה.

עיניו למעלה – בחכמה. עיניו למטה – בעושר

ושמעתי אומרים שהוא על דרך מאמרם במעלות 'הבט במי שהוא למעלה מורך', כי בסיבה זו יבוא להתקנא בו, וקנאת סופרים תרבה חכמה, זהו שאמרו 'שיתן לבו למעלות ראיית הלב' זה ההסתכלות במושכלות, ויסתכל במי שהוא למעלה ממנו. אמנם 'עיניו יתן למטה' כי עיני האדם לא תשבענה הון, והעין הרואה בחמדת העושר יתן להסתכל במי שהוא למטה ממנו בעושר, ובסיבה זו ישמח בחלקו.

ואחר הצעה זו נתבאר לנו ארבע מדרגות אלו, עולים שנים ויורדים שנים, דוגמת המלאכים הסובבים כס המרכבה אשר ראה יעקב במראה הסולם עולים שנים ויורדים שנים, כי מטעם זה אמרו במדרש שנתאוו ישראל להיות דגלים כמותם, מושלם על סדר ארבעה יסודות אלו המתחסיים לארבע מעלות אלו.

ביאור עומק פרשת הדגלים

דגל מחנה יהודה – תורה

וזה סדרם [במדבר ב. ג.] 'דגל מחנה יהודה קדמה ראשונה יסעו', רמז למעלת התורה המתחסת לרוח מזרחי, אשר משם תצא אורה לעולם, כך התורה היא המאירה לארץ ולדרים עליה כצאת השמש בגבורתו, ונסע הדגל מחנה יהודה שממנו היו החכמים מורים דרך התורה, כמו שאמרו [בראשית מט. י.] 'לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות וכו' [סנהדרין ה.]. 'ועליו מטה יששכר' שנאמר בו [דברי הימים א. יב. לג.] 'ומבני יששכר יודעי בינה לעתים', ומטה זבולון שהיה מסייע ומחזיק ידי לומדי תורה, והוא נחשב כאילו למדה, וכמו שנאמר [דברים לג. יח.] 'שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך' או על דרך שנאמר [שופטים ה. יד.] 'ומזבולון מושכים בשבט סופר'. אלו הכתות ראשונה יסעו כי להם משפט הבכורה והראשות כאמור.

דגל מחנה ראובן – מידות טובות

'דגל מחנה ראובן תימנה' [במדבר ב. י.], אף הוא בכור לנחלה היה, והיה בעל מידות טובות, שכן אמר לאחיו [בראשית לו. כב.] 'אל תשפכו דם', והוא מתיחס לרוח דרומי, על דרך [קהלת י. ב.] 'לב חכם לימינו',

המשך - סוד ומעלת הדגלים והנלמד מהם

שבכל מידותיו הוא פונה לימין צדקו, וכל ישעו וחפצו להצדיק הבריות ולדון אותם לכף זכות, כמו שנאמר [רש"י בראשית א, כו] 'אלו מימינים לזכות וכו', וזה ההפרש שבין רוח מזרחי לדרומי, כי ברוח מזרחי אין לשמש שם כי אם עלייה, אמנם ברוח דרומי יש בו עלייה וירידה, כך המדות יש בהם עלייה בזמן שהוא דר בין בני האדם, אמנם כשהוא לבדו דר ואחיו נעדר אין בו שום עלייה כמבואר מדברי הרמב"ם,

לפיכך היו החונים תימנה 'ראובן שמעון וגד', כי ב'גד' נאמר [דברים לג, כא] 'צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל' פירש רש"י שם 'על שהיה עובר לפניו הירדן, וכן 'ראובן' גם הוא עבר לפניו, ועשה צדקה וחסד עם יתר אחיו, ומ'שמעון' היו עניים וסופרים ומלמדים, ומולם נכנעים בטבע, כיתות אלו שניים יסעו כי מדרגה זו שנייה היא כאמור.

דגל מחנה אפרים - גבורה

'דגל מחנה אפרים ימה' [במדבר ב, יח], הזכיר המערב בשם ים, וכבר הזכרנו שהגבורה מתיחסת לים הומה, ואין בו כי אם ירידה ברוח ההוא לשמש, כך הגבורה אין בה עלייה לנשמה כלל, ונראה עין בעין ההעדר הכרוך בגבורת איש,

כשהחמה נוטה למערב דהיינו לעת זקנתו שהוא זמן הערב שמשו, כמו שנאמר [קהלת יב, ב] 'עד אשר לא תחשך השמש וגו', והחונים שמה מחנה 'אפרים ומנשה ובנימין', כמו שנאמר [תהלים פ, ג] 'לפני אפרים ומנשה ובנימין עוררה את גבורתך וגו', כי למחנה 'אפרים' ומנשה' להם משפט הגבורה והכח, כמו שנאמר [דברים לג, יז] 'בכור שורו הדר לו' ניתן לו כח השור כמבואר במקומו, ו'בנימין' [שם, יב] 'ידיד ה' ישכון לבטח' מן האויב. ונאמר בהם [במדבר ב, כד] 'ושלישים יסעו', כי היא מדרגה שלישית כאמור.

דגל מחנה דן - עושר

'דגל מחנה דן צפונה' [במדבר ב, כה], כי היא הרוח ההוא מתייחס אל העושר, כמו שנאמר [איוב לו, כב] 'מצפון זהב יאתה', ולפי שאין בו צד שלימות על כן יחסו לרוח צפון החשוק, ואין לו גדר וגבול כרוח צפון הפרוץ, כך אין גבול למאספיו כי כל עוד שירבו לאסוף ולכנוס הם מתאווים ליותר, 'יש בידו מנה מתאוה מאתים' [קהלת רבה א, לה], לכך יחסו לרוח צפון, כי שם גברו המתאווים בזהב אשר מצפון יאתה.

והחונים שם מחנה 'דן ואשר ונפתלי', כי שלשלתן נתפרסמו במעלת עושרם. ב'נפתלי' נאמר [דברים לג, כג] 'נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' וגו', ועל דרך שנאמר [משלי י, כב] 'ברכת ה' היא תעשיר'. וב'אשר' נאמר [בראשית מט, כ] 'מאשר שמנה לחמו', ו'דן' הוא 'המאסף לכל המחנות' [במדבר י, כה], ששם מגמת פניו לאסוף ולכנוס מכל המחנות כידוע מטבע מאספי העושר, ונאמר בו [דברים לג, כב] 'זנק מן הבשן', שכל קילוחו ורדיפת המייתו היתה מן פרות הבשן, לפיכך נאמר בהם [במדבר ב, לא] 'לאחרונה יסעו', כי מדרגה זו היא הפחותה שבכולם.

בין הדגלים מחנה שכינה - וביאור הענין

ובין הדגלים האלו היו באמצע הלויים וארון הקודש מחנה השכינה, לרמוז שכל אלו המדרגות אשר סביבם יפנו פני תכליתם אל השכינה, כמו שהוא בדגלי מעל שארבע מלאכים סובבים כס המרכבה והשכינה באמצע, כך בדגלי מטה היתה השכינה באמצע, ללמוד דעת את העם שבארבע מעלות אלו מותר לכל אדם להשתמש בהם, ואדרבה שאינו נקרא שלם עד אשר יהיה כלול מארבעתן, כמושה, אך ורק כשישתמש בהם לשם שמים, כמו שנאמר [תהלים כ, י] 'ובשם אלהינו נדגול', היינו שדגלים אלו יהיו לשם אלהינו,

על ההגבלה שהגבילו לנו חכמינו ז"ל דהיינו ה'עושר' לשמוח בחלקו. ולהיות 'גבור' לכבוש את יצרו. או להתגבר על הרשעים ולהכניעם עד אשר יפנו כולם אל התכלית האמיתית. זהו שאמר [שיר השירים ב, ד] 'הביאני אל בית היין' זה סיני ששם קבלו התורה בשבעים פנים כמניין יין וכמנין סוד ה' ליראיו, אך ורק בתנאי כ'שדגלו עלי אהבה' לעשות לשמה דהיינו מאהבה, אז נזכה לבא בסוד ה', וכמו שאמרו [אבות ו, א] 'שהעוסק בתורה לשמה וכו', ומגלין לו רזי תורה וכו', לכך נאמר [תהלים סח, יח] 'רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש' כי דוגמת המרכבה העליונה וסדר דגליהם, מסר ה' לישראל בסיני בקודש, אך בשיהיה ה' בם, היינו שיפנו פרי תכליתם לשם ה' כאמור.

המשך בעמוד הבא

המשך - סוד ומעלת הדגלים והנלמד מהם

ונוכל לומר עוד סדר הדגלים וסדר מהלכם, דומה לסדר מהלך האדם מיום בואו לאויר העולם שהוא זמן זריחת שמשו, והוא נעתק מימי העליה לימי העמידה, ומימי העמידה לימי הירידה, ומימי הירידה לעולם הבא הצפון והגנוז, כך היה סדר העתק הדגלים.

צורת הדגלים – סדר חייו של האדם

כי החונים 'קדמה לראשונה יסעו', כי 'רוח מזרחי' הוא כנגד ימי העליה עליית שמשו כאמור. ו'רוח דרומית' כנגד ימי העמידה, כי באותו רוח השמש עומד במדרגה אחת כשהוא באמצע השמים. ו'רוח מערבי' כנגד ימי הירידה שהוא זמן מערב שמשו, ו'רוח צפוני' כנגד העולם הבא הצפון והגנוז והוא אחרית כל אדם, לכך נאמר 'לאחרונה יסעו'.

וזהו שאמרו [עין אור יקר לרבי משה קורדובירו שער ג סימן ג, שזהו מלשון הזוהר הקדוש] 'מלפני אוריאל שר אויר' רמז לקלות העלייה כאויר זה, 'ומימיני מיכאל שר מים' רמז לימי העמידה כמים הללו שאין בהם לא הר ולא גומא ועומדים תמיד על השיוי, 'ומאחורי רפאל שר עפר' רמז לימי הירידה זמן שובו לעפרו. 'ומשמאלי גבריאל שר אש' רמז לעולם הבא שהקדוש ברוך הוא נשפט באש, ונותן שכל טוב לייראיו בחופות של אש, כנגד שבט דן, כי בו ידן ה' עמו, והוא המאסף לכל המחנות הנאספים על עמם.

הוראת שימוש בארבע מדרגות אלו

ממאמר זה נלמוד אופני השימושים בארבע מדרגות אלו על פי התורה והמצוה, השימוש ב'עושר' זה היה דוגמת 'סוד העפר' שהכל דשים עליו כך יהיה העושר אצלו הפחות שבמעלות, וה'גבורה' דוגמת 'סוד המים' כי מצינו שני מיני מים, או המים הנסתרים באוצרות תהומות שמטבעם לנבוע ולעלות תמיד, או המים הנגלים שמטבעם לרדת, כך מצינו גבורה בנסתר ובנגלה. 'הגבורה שבנסתר' הוא להתגבר על יצרו, ואשר אלה בקרבו בוודאי עלה יעלה ממדרגה למדרגה, 'הגבורה שבנגלה' היא להכות באגרוף רשע, וזה ירידה בוודאי, כשמשוון שבטח בגבורתו ונפל, וכן המן בטח בעושרו ונפל, וכל זה הערה ולימוד לשום בה' מבטחו, אשר לזה לבד היתה הכוונה בכל מעמד הר סיני, להגביל כל המעשים האנושיים, כמו שנאמר [שמות יט, כג] 'הגבל את ההר וקדשתו, וזהו שמסיק בגמרא [שבת פז, א] 'וישב משה את דברי העם, אמר רבי אליעזר זו מצות ההגבלה, והלא עדיין לא נצטוו בהגבלה, אלא שבהגבלת המעשים ידבר כי כבר אמרו כל אשר דבר ה' נעשה'. ובה נשלם מאמר זה בסיעתא דשמיא:

קבלת התורה - זכות קיום העולם

יום השישי [בראשית א, לא] הוסיף ה"א בששי לומר שתנאי התנה הקדוש ברוך הוא עמהם על מנת שיקבלו ישראל חמשה חומשי תורה, או כולכם תלוין עד יום שישי בסיון, כי ה"א במלואו עולה ו',

וטעמו של דבר כי העליונים והתחתונים הם שני הפכים ולא יתקיימו כי אם על ידי איזה אמצעי המצרף ומחבר שני חלקים הפכיים אלו, וזהו האדם שיש בו חלק גשמי וחלק רוחני חלק אלוה ממעל, והשארות החלק הרוחני תלוי בקבלת התורה אם כן אילו לא קבלו ישראל התורה לא היה כאן שום אמצעי לחבר שני הקצוות הפכיים, והיה ההכרח נותן להחזיר העולם לתהו ובהו.

ואל תשיבני מן הזמן שקודם מתן תורה, כי לעולם היו בעולם צדיקים עוסקים בתורה כנח שם ועבר והאבות ודוגמתם, והיה עמהם השם הגדול העולה למספר כ"ו, על כן עמד העולם כ"ו דורות בלא תורה בכלל ההמון, אבל לאחר כ"ו דורות שנשלם מספר השם לא היה כח ביחודי הדור להעמיד העולמות כי אם על ידי קבלת התורה, לפיכך העוסק בתורה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה [סנהדרין צט:].

גודל מעלת הדיבור

נעשה ונשמע - סוד המלאכים

בפרק רבי עקיבא במסכת שבת [פ.ה.] 'בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה מי גלה רזי לבני אדם, לשון שמלאכי השרת מושתמשין בו, שנאמר [תהלים קג, ב.] ברכו ה' כל מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, עושים ברישא והדר לשמוע'.

יתרון הפה על כל האברים

אם מותר האדם מן שאר הבעלי חיים אינו ניכר כי אם מפאת דיבור הלשון שהוא קולמוס הלב, ויש לדבור הפנימי והחיצוני יתרון פעולה על כל האברים, אז יתבאר לנו למה הקדימו 'נעשה לנשמע', כי בזה 'קדמו פומייהו לאודנייהו', להורות כי יתרון הפה בכל הוא, ושלמה עליו השלום חתם הענין באמרו [משלי יח, כא.] 'מות וחיים ביד הלשון'.

יתרון האדם – הנפש המשכלת

הקדמת הענין מבואר שיתרון האדם היא הנפש המשכלת, הנקראת בפי החכמים הנפש המדברת, כי באמת מצד הדיבור ניכר יתרון האדם, כי אלמלא הדיבור היה האדם כשאר בהמה וחיה, ולא היה לו מקום לתורה ולמצוה כלל וכלל, וזה אין צריך לפנים שהדיבור הוא הכלי חמדה אשר מסר ה' למין האנושי במתנה יותר על זולתו מהנמצאים, כי על ידי הדיבור תגלה ותראה החכמה הצפונה בלבנו, כי הלשון קולמוס הלב יצא לחוץ ידבר את אשר עם לבבו, כמו שנאמר [תהלים מה, ב.] 'לשוני עט סופר מהיר',

ואחרי אשר הצלחת האדם תלוי בלשונו, אם כן היה מן הראוי שלא ישתמש בדיבורו בדברי הבאי כי אם בדברי אלהים חיים, וכן אמר אחד מן החכמים [ירושלמי שבת א, ב.] 'אלו הייתי בהר סיני הייתי מבקש מאת הקדוש ברוך הוא להמציא לכל אדם שני פיות', כי לא יתכן שהכלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול, כמו לאכול ולשתות בו או לדבר בדברי הבאי, וכל שכן אם מדבר בלשונו דברים המזיקים כרכילות ולשון הרע עונשו גדול, והדיבור אצלו כנוס זהב באף חזיר, והקדמונים המושילו ענין זה למי שנתן לו המלך לבוש מלכות להתפאר בו, והלך והלבישו לחמורו.

העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה

ולבי אומר שסוד זה נרמז בדברי רבי מאיר שאמר [אבות ו, א.] 'כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא ריע וכו', ויש לדקדק בדבריו אלה, למה הוצרך לומר 'זוכה לדברים הרבה' שהוא הכלל, ואחר כך חזר ופרטם אחד לאחד, לא היה צריך להזכיר כי אם הפרטים. ועוד שאמר 'ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו', למה שינה הלשון בפרט זה להוסיף עליו לשון 'ולא עוד', ועוד למה הזכיר בפרק זה הברכה לאמר 'ברוך שבחר בהם ובמשנתם' ברכה זו מה טיבה לכאן.

ברכות התורה – ברכת הנהנים

לכך לבי אומר וגומר בהיות שידוע שלא נתקנה שום ברכה כי אם לאוכל דבר שנהנה ממנו, שכן נקראו הברכות ברכות הנהנים, אבל האוכל מאכלים רעים שאינו נהנה באכילה זו כלל בוודאי שם לא צוה ה' את הברכה, לפיכך בכל הפרקים הקודמים שהזכירו בהם בכל המעשיים הנאותים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אף על פי שטובים הם בלי ספק, אין בהם נפתל ועקש, מכל מקום יכול להיות שיעשה אותם שלא לשמה כי אם לשם איזו תכלית חיצוני, כמו עושר וכבוד וזולתם מן הכוונות החיצונות, ואם כן בוודאי אין לו שמחה והנאה מעצם המעשה, ואדרבא יש לו צער בעשייתו, ועיקר הנאתו בהגעת תכליתו החיצוני אשר אליו הוא נושא את נפשו, והרי התורה או המעשה אצלו כקרדום ביד האומן שבשעת חתיכת העצים יש לו צער ואין לו שמחה כי אם בשעת קיבול שכרו, כמו שאמרו [אבות ד, ה.] 'ולא קרדום לאכול ממנה', ואחרי שאין לו שום הנאה בעצם המעשה, לפיכך אין מקום לברך עליה, כמו שפירש בעקידה פרשת שמיני, על מה שאמרו רבותינו ז"ל שאין מברכין בתורה תחלה שהרצון להם בזה שאינן לומדין לשמה, ואינן נהנין מן התורה גם ברוך לא יברכו עליה.

המשך בעמוד הבא

המשך - גודל מעלת הדיבור

ביאור 'שלא ברכו בתורה תחילה'

ושמעתי אומרים, כי זהו שאמרו רבותינו ז"ל [גדרים פא.]. 'מפני מה תלמידי חכמים אין להם בני בני תורה כמותם לפי שאין מברכין בתורה תחילה', היינו כשמברכין את בניהם לאמר 'ישימך אלהים כפלוגי ופלוגי', אין מברכין אותן תחילה שיהיו בני תורה, כי אם בני עושר וכבוד, ובה יגלו מזימות לבבם שהתורה טפילה אצלם ואין להם הנאה ממנה כלל. לפיכך בפרק זה המתחיל בסיפור המעלות אשר יחולו על ראש 'העוסק בתורה לשמה', הקדים בברכה לברך על התורה, כי העוסק לשמה ואינו מתכוין לשום תכלית חיצונית הוא האיש הנהנה מן התורה ושם צוה ה' את הברכה.

וזהו שאמרו [תענית ח.]: 'אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין וכו', רצו בזה כשהוא מתכוין להצלחות העולם הזה שהם דבר המדוד והמנוי, כי לכל ההצלחות שבעולם הזה יש קץ וגבול להם או מדידה או מנייה כנודע מגדרה, ואין שם ברכה אחרי שלכל יש עת וקץ.

הברכה מצויה בדבר הסמוי – היינו הלומד לשכר לעולם הבא

אמנם העוסק לשמה ואינו מצפה לשכר בעולם הזה כי אם לאריכות ימים בעולם שכולו ארוך, והוא סמוי מן העין, כמו שנאמר [ישעיה סד, ג.]: 'עין לא ראתה וגו', שם הברכה מצויה אחרי שהחיים ההם נצחיים, ועליה ישא ברכה לה' ומאת ה', כמו שנאמר [תהלים קלג, ג.]: 'כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם', היינו למקום חיי עולם, שם צוה ה' את הברכה, וזהו מצוי בעוסקים לשמה, כמו שאמרו [שבת סג.]: 'אורך ימים בימינו במיימינים בה', דהיינו לעוסקים לשמה.

זוכה לדברים הרבה – היינו לדיבורים הרבה

וזהו שאמרו מיד ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו', כי זה הדיבור היא כלי חמדה אשר נתן ה' במתנה לאדם, אין כל אדם זוכה להשתמש בכלי חמדה זה בשוה, כי להסירי הדעת שאינן יודעים לשמור כלי חמדה זה במהרה, דהיינו לשמור מוצא שפתם שלא ישיחו בשיחה בטלה או מזקת כלשון הרע, להם בא הצינוי למעט בדברים, כמו שנאמר [משלי י. יט.]: 'ברוב דברים לא יחדל פשע', וכמו שאמרו [אבות א, יז.]: 'ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה', אמנם שלימי הדעת שהם בטוחים בעצמם שלא יכשלו בלשונם, להם לבדם ניתן כלי חמדה זה במתנה להרבות בדברים, כמו שאמר [ירושלמי סוף מסכת ברכות]: 'כל פטטיא בישין חוץ מפטטיא דאורייתא וכו'.

משל שני הכוסות

משל למה הדבר דומה, למלך שנתן לשני עבדיו במתנה לכל אחד כוס של זהב או של כסף זך ונקי ומצומצמת, ולאחד יצוה שלא ישתמש בכלי ההוא כי אם לפרקים ולעתים רחוקים, ולאחד יתן רשות להשתמש בו בכל עת שירצה, והיה הראשון יושב ותוהא לאמר, למה נגרע, ובא התשובה על זה כי המלך הפץ למען צדקו שישתמשו בכלים יקרים אלו במשקים משובחים, כיון טוב וזולתו, מן המשקים המשובחים שאינן מפסידים זכות וברירות וצחות הכלי ההוא, ולא שישתמשו אותם במשקים פחותים המפסידים צורת בהירותו, ואחד מעבדיו הכיר בו המלך שהוא מנקיי הדעת היודעים לשמור הכלי ההוא במהרה, לכך הרשה לו להשתמש בו בכל עת שירצה, אמנם השני הכיר בו שהוא מן הפחותים והנבזים שאינן יודעין להזהר במהרה הכלי, וחשש המלך שאם יתיר לו מה שהתיר לראשון לסוף יתן בו משקין פחותים ושמרי יין המפסידים זכות הכלי, לכך מנעו מלהשתמש בו כי אם לעתים רחוקים.

הדיבור הפנימי והחיצוני

והנמשל הוא מבואר מעצמו, כי זה המלך ה' צבאות שמו, נתן במתנה למין האנושי כלי יקר זה דהיינו הלשון, כמו שנאמר [משלי כ. יט.]: 'וכלי יקר שפתי דעת', והוא דומה לכלי זהב מצופה בכסף, כי כבר הזכרנו שהדיבור הפנימי הלבבי הוא עיקר, והלשון החיצוני אינו כי אם שלוחו יצא לחוץ ידבר את אשר עם לבבו, לכך נאמר [משלי כה, יא.]: 'תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו'. כי כמו שתפוח זה של זהב המצופה בכסף בוודאי הזהב הפנימי עיקר, כך דבר דבור על אופניו היינו הדיבור החיצוני על אופני הדיבור הפנימי שנמשל לזהב שהוא עיקר, והדיבור החיצוני נמשל לכסף, כמו שנאמר [משלי י. כ.]: 'כסף נבחר לשון צדיק'.

המשך בעמוד הבא

המשך - גודל מעלת הדיבור

וכלי יקר זה נתן ה' במתנה למיין האדם, וצוה עליו לשומרו בטהרה, וכן מציינו שנצטוינו בשמירת הדיבור הלבבי הפנימי, ובשמירת הלשון הדיבור החיצוני, כמו שאמר [משלי ד, כג] 'מכל משמר נצור לבך', וכתוב [משלי כא, כג] 'שומר פיו ולשונו וגו', ושמירה זו היא לשמרו בטהרה מכל דבר רע, כמו שאמר [דברים כג, י] 'ונשמרת מכל דבר רע', ודרשו רבותינו ז"ל מכל דיבור רע.

לחסירי הדעת מצוה למעט בדיבור

ולמקצתם בא הציווי שלא ירבו לדבר, כי ברוב דברים לא יחדל פשע, אלו הם הפחותים שאינן יודעים להזהר בשימוש כלי חמדה זה, שלא יהיה מעורב בו הדברים בטלים כרכילות ולשון הרע המפסידים זכות כלי חמדה זה, הנקשר בנפש המשכלת, הם הכיתות שאינן לומדים התורה לשמה, כי אם להשיג ההצלחת המדומות, אלו הם הלוקים בלשונם לדבר בו בדברי הבאי כדי להשיג העניינים המדומים.

לשלמי הדעת – מצוה להרבות בדיבור

אמנם העוסק בתורה לשמה, וכל דבריו לשם שמים, הרי הוא מוזהר ועומד שלא להשתמש בכלי חמדה זה כי אם בדברים יקרים כתורה ותפילה ודברי מוסר להם לבד, ניתן כלי חמדה זה במתנה, וזה שאמר [אבות ו, א] 'כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה', היינו לדבר הרבה,

העוסק לשמה – דבריו מתקבלים

ולפי שמכלל הדברים הם הדברי מוסר לדבר ברבים בתוכחות עלי עון, ובנוהג שבעולם שהמרבה לדבר אינו כדאי בעיני העולם, כמו שאמר [כתובות קה:]: 'האי צורבא מרבנן דרחמו ליה בני מתא לאו מעליותא היא, אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא', נמצא שהמוכיח אין לו אוהבים, היינו דווקא במי שהוא חשוד שהוא דורש לכבוד עצמו, על כן עד מהרה ירוץ דבר כל אחד לאמר לו טול קורה וכו', אמנם העוסק לשמה ואינו מתכוין להנאת עצמו כלל, אז דבריו מקובלים ונשמעים, והו שאמרו 'ולא עוד אלא אפילו שכל העולם כדי הוא לו' רצה לומר שהם אוהבים אותו, כמו שאמרו מיד 'נקרא ריע אוהב אוהב את המקום והבריות', כי בודאי אינו עושה כי אם מאהבת ה' והבריות. וקחשיב בכלל המעלות 'ומגלין לו רזי תורה' והוא על דרך שאמר דוד [תהלים קיט, יט] 'גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך'.

משל – אוצר המלך

משל למלך שיש לו אוצר נחמד מאבני יקר, אינו ממנה על האוצר ההוא כי אם אנשים חשובים שהוא יודע בהם שינהגו כבוד באוצר ההוא ולא ישתמשו בהם לצורכם, כן סודות ורזי התורה אין הקדוש ברוך הוא מגלה מוסר כי אם לצנועים, כמו שנאמר [תהלים כה, יד] 'סוד ה' ליריאי' הם השלמים 'העוסקים בתורה לשמה', והם כגרים בעולם הזה ואינן חוששין לעושר וכבוד, כאורח נטה ללון ואינו נטרד בהבלי העולם הזה, והוא האיש הראוי שלא להסתיר ממנו רזי התורה, אמנם 'העוסק שלא לשמה' כי אם לשם עושר או כבוד, ואינו חושב עצמו כגר בארץ, סוף שישתמש בשמותיו של הקדוש ברוך הוא הקדושים לצרכו לעשות מהם קרדום, וממנו ראוי להסתירה, כי הוא משתמש בשרביטו של מקום ברוך הוא, וכמו שאמרו [אבות א, יג] 'ודאשתמש בתגא חלף'.

בסודות התורה – כאילו אין לו קרוב או גואל

לכך אמר דוד [תהלים קיט, יט] 'גר אנכי בארץ אל תסתר וגו', על דרך משל, שהמלך שיש לו איזה אוצר נחמד והוא מתירא מן הממונים שלא יגנבו ממנו וישימו בכליהם, אזי הוא ממנה עליו גרים שאין להם קרובים בארץ, כי למי יתנו, כך הסודות שבתורה צריך המשכיל להיות דומה בעיניו כאילו אין לו קרוב וגואל, ואם כן למי הוא עמל ומחסר את נפשו מטובות האמיתיות לעשות בכסף וזהב ואיש נכרי יאכלנו, וכמו שאמר [דברים לג, ט] 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו', כי שמרו אמרתיו וגו',

הורה בזה שהרוצה לשמור 'אמרות ה' אמרות טהורות', צריך לדמות כנפשו כאילו הוא גר בארץ ואין לו אב ואם וכן ואח בארץ, וכמו שנאמר לאברהם [בראשית יב, א] 'לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו', וכן הוא אומר [תהלים מה, יא] 'שמעי בת וראי והטי אוזנך ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך יפיך וגו',

המשך - גודל מעלת הדיבור

וכל זה רמז נפלא אל האדם שיהיה כגו בארץ כאילו אין לו אוהבים, ובסיבה זו יהיה דבק בה' אלהיו, כי בטענה זו נכשלו רוב בני תמותה הנבוכים בארץ על המחיה והכלכלה, לאמר שהם מוכרחים לאסוף ולכנוס כדי לפרנס הקרובים המוטלים עליו, ובסיבה זו ישתמשו ברזי התורה לעשות מהם קרדום לאכול ולהאכיל מהם, לכך אמר דוד שכבר היה בדעתו 'כגו בארץ' וראוי הוא לקבל רזי התורה.

כמלאכים – שאין להם קרוב או גואל

וזהו שאמרו במאמר שהתחלנו 'בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע אמר הקדוש ברוך הוא מי גילה רזי לבני אדם לשון שמלאכי השרת משתמשים בו וכו', רצה לומר מי גרם שנתגלו רזי וסודות התורה לבני אדם, לשון שמלאכי השרת וכו', לפי שישראל נשתמשו באותו לשון של מלאכי השרת זאת היתה הסבה שגיליתי להם רזי, כי מאחר שנשתמשו באותו לשון הרי הם כמלאכים שהם בודאי כגרים אין להם אב ואם, גם בן ואח אין לו, אשר מזה אין ראוי להסתיר מהם רזי התורה דהיינו שמותיו יתברך הקדושים אשר המלאכים יודעים בידיעה נאמנה.

יתרון הפה על האוזן

כי בקדימת 'נעשה לנשמע' נתנו יתרון לפה על האוזן, כדאיתא במסכת שבת פרק רבי עקיבא [פ.ה] 'ההוא אפיקורס דחזייה לרבה, אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומיכו לאודניכו וכו', והוא על דרך המשל שהנחנו, שהקדוש ברוך הוא נתן שתי מתנות לאדם, הפה לדבר והאוזן לשמוע, כמו שנאמר [ישעיה נ. ד-ה] 'ה' פתח לי אוזן נתן לי לשון למודים', ובשנים אלו יוכר ההבדל שבין השלמים להחסרים, כי החסרים אינו רשאים להשתמש בכוס ה' דהיינו הדיבור שהוא כלי חמדה בכל עת שירצה, אך יהיה לו אוזן פתוח לקבל המוסר מזולתו, ובדרך זה האוזן יש לו יתרון וקדימה על הפה.

נעשה ונשמע – עשייה לשמה

אמנם בשלימי הדעת 'הזוכים לדברים הרבה' לדבר בדברי מוסר כל עת שירצו, ואינן צריכים לשמוע מזולתם בודאי יש לפה קדימה על האוזן, לכך אמר המין ההוא שבמתן תורה 'קדמה פומא לאודנא' בהשיבם 'נעשה קודם לנשמע', כי בזה הורו שכל מחשבתם לעשות לשמה כמו המלאכים המשתמשים בזה הלשון להקדים העשייה, כי המה בודאי עושים לשמה, שהרי אין להם שכר בעמלם, כך ישראל כשהקדימו נעשה הורו הוראה עצומה שהמעשה הוא אצלם בעצם וראשונה תכלית מגמתם, ואחר כך אמרו נשמע רצה לומר אשמעה מה ידבר האל, ליתן שכר טוב ליראיו, ולהיות השכר טפל אצלם, על כן איחרו מאמר נשמע.

משל שני הכוסות

וראייה לאותו משל שהנחנו שדיבור 'נעשה ונשמע' שהם כנגד הפה והאוזן שנמשלו לשני כוסות אשר נתן ה' במתנה למין האנושי, זהו שאמרו במדרש [שמות רבה כו. ט] 'משל למלך שאמר לעבדו מזוג לי שני כוסות הללו, ואמר לו הוי זהיר עד שהוא נכנס לפלטיין, והיה עגל אחד שרוי על פתח הפלטיין, נגח לעבד ושבר אחד מהם, אמר ליה המלך מה לך מרתת אמר ליה שנגחני עגל ושבר אחד מהכוסות, אמר ליה המלך אם כן הזהר בשני, כך אמר הקדוש ברוך הוא שני כוסות מזוגתם לי בסיני 'נעשה ונשמע', שברתם 'נעשה' כשעשיתם את העגל, הזהרו ב'נשמע', הדיא הוא דכתיב [ישעיה נה. ג] 'הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם', כי במעשה העגל השחיתו התעיבו כוס אחד דהיינו הלשון, לדבר בדברי חירופים וגידופים, כמו שפירש רש"י על פסוק [שמות לב. יח] 'קול ענות אנכי שומע', ומאז והלאה בא הציוי למעט בדיבור, כמו שנאמר [שמואל א. ב. ג] 'אל תרבו תדברו גבוהה וגו', כמו [קהלת ה. א] 'ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים', וכן רבים.

וכבר מציינו להרמב"ם [פירוש המשניות אבות א. יז] שחלק הדיבור לחמישה חלקים, מצוה בו, ונוהר ממנו, ונמאס, ואהוב, ומותר. 'מצוה בו' היינו תורה ותפלה ודוגמתם, 'ונוהר ממנו' כרכילות ולשון הרע, 'ונמאס' כרוב סיפורי ההמון המאורעות והיא שיחה בטלה, 'ואהוב' בשבחו המדות הטובות השכליות, 'ומותר' מה שצריך לדבר בו בסחורתו ומפרנסתו, ויתר צרכיו ההכרחיים.

יום הביכורים – דיבור נקרא פרי

ולכן נקרא 'יום מתן תורה' יום הביכורים, כי בעצם היום ההוא ניתן לנו הדיבור במתנה, והדיבור נקרא 'פרי', כמו שנאמר [ישעיה נ. ט] 'בורא גיב שפתים', והוא נגזר מלשון 'תנובה',

המשך - גודל מעלת הדיבור

וכמו שנאמר [משלי יב, ד] 'מפרי פי איש תשבע בטנו', וזה שאמרו רבותינו ז"ל [ראש השנה טו, א] 'מפני מה אמר הקדוש ברוך הוא הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת, לפי שעצרת זמן פירות האילן וכו', ומה הענין שתי הלחם לפירות האילן, אלא לפי ששתי הלחם הם כנגד התורה שבכתב ושבעל פה, ופירות האילן הם כנגד פרי שפתים של האדם, כי האדם עץ השדה הוא, ובזכות התורה יזכה לפרי עץ חיים התורני הנתלה בדבור זה, כמו שאמרו ז"ל לדברים הרבה וכו', וכמו שנאמר [תהלים סח, יט] 'עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם', היינו בשביל פרי ניב שפתים, הנתלה בלשון זה היושב כשבוי בין שני חומות, כנודע ממדרש הידוע עיין במסכת ערכין פרק יש בערכין, ולקחת מתנות באדם' אשר עליה הוא נקרא בשם אדם חי מדבר,

חמשת חלקי הדיבור – ביאור פסוקי דין ערלה

ויש לפרי שפתים דין האילן, שישלש שנים יהיה ערלים לא יאכל' [ויקרא יט, כג], רמז לשלשה חלקי הדיבור שאין לנשמה בהם חלק כלל וכלל, והם 'הנזהר ממנו', 'והנמאס', 'והמותר', אמנם 'בשנה הרביעית יהיו כל פרי קודש הילולים לה', הוא כנגד החלק 'האהוב' בספור שבח והלל במדות הטובות, 'ובשנה החמישי תאכלו וגו', נגד החלק 'המצוה בו' והיינו התורה, היא לבד תהיה לאכלה ליושבים לפני ה' בעולם הנצחי, ובזכות חלק חמישי זה לבד עלו בני ישראל ממצרים, בסוד אומרו [שמות יג, יח] 'וחמישים עלו בני ישראל', בזכות חלק חמישי זה.

חמשה חלקי דיבור בתורה

ומצינו עוד שהדיבור שאנו מצווין עליו נחלק גם הוא לחמשה חלקים, על דרך אמרו רבותינו ז"ל [אבות א, ב] 'על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל הגמילות חסדים', ובמקום אחר אמרו [אבות א, יח] 'על הדין וכו' ועל השלום ובין כולם תמצא חמשה, כי 'אמת' היינו התפלה, על דרך [תהלים קמה, יח] 'לכל אשר יקראוהו באמת', כמו שיתבאר בסמוך, והוא כנגד חמשה דברים התלויים בדיבור, וכנגדם מצינו במתן תורה לשון קול חמש פעמים, וכמו שאמרו [ברכות י, ז] 'זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות', כי באמת על חמשה מיני קול נצטוינו, א. לדבר 'בתורה' כמו שנאמר [שמות יג, ט] 'למען תהיה תורת ה' בפיך', ב. לדבר 'בתפילה' דהיינו על העבודה, היא העבודה שבלב דהיינו התפלה, ג. על 'הגמילות חסדים' תלוי גם כן בפה, כמו שאמרו [בבא בתרא ט:] 'הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפיסו באחד עשרה ברכות וכו', אם כן הפיוס בפה גדול מהנותן, וכן תנחומי אבלים בכלל גמילות חסדים, ד. 'הדין', תלוי גם כן בפה, לאמר איש פלוני אתה זכאי וכו'. ה. 'השלום', לעשות שלום בין איש לחבירו, מצוה זו תלויה גם כן בפה.

חמש פעמים נאמר בתורה 'ודבר' לשון חסר

לזה מצינו במסורת חמשה פסוקים נאמר בהם 'ודבר חסר וי"ו'. א. [ישעיה לג, טו] 'הלך צדקות ודבר משרים', ב. [עמוס ה, י] 'ודבר תמים יתעבו', ג. [תהלים טו, ב] 'ודבר אמת בלבבו', ד. [משלי טו, ג] 'ודבר ישרים יאהב', ה. [אסתר יג, ג] 'ודבר שלום לכל זרעו'. לפי שהדיבור בעסקי העולם הזה הוא נתון תחת השמש, והוא נגבל ונעדר בששה קצוות כנודע מגדר דברים שתחת המערכה, אמנם הדיבור התורני הוא למעלה מן השמש, ואינו נגבל בששה קצוות, כמו שנאמר [קהלת ב, יא] 'ואין יתרון תחת השמש' פי' רש"י 'אבל יש יתרון בתורה וחכמה שלמעלה מן השמש', לכך נאמר חמש פעמים 'ודבר חסר וי"ו'.

א. 'פועל צדקות ודבר משרים', היינו המדבר 'בצדקה והמפייס לעני', זהו שאמר 'פועל צדקות' היינו הנתינה שהיא בפועל, 'ודבר משרים' היינו הפיוס כאמור. ב. 'ודבר תמים יתעבו', היינו המדבר 'בתורת ה' תמימה וגו'. ג. 'ודבר אמת בלבבו', היינו הדיבור 'בתפלה' כמו שנאמר [תהלים קמה, יח] 'קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת', לכך אמר 'ודבר אמת בלבבו', כי היא העבודה שבלב, לבלתי היות מן הכתות אשר יפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו. ד. 'ודבר ישרים יאהב', היינו 'המלך היושב על כסא דין' ודן במישור, כמו שנאמר [תהלים עה, ג] 'כי אקח מועד אני מישרים אשפוט', זהו שאמר [משלי טו, ג] 'רצון מלכים שפתי צדק, ודבר ישרים יאהב'. ה. 'ודבר שלום לכל זרעו', היינו החלק החמישי, לעשות שלום בין איש לרעהו, לכך נאמר בפרשת מצורע חמש פעמים 'זאת תורת המצורע', כי הצרעת בא על לשון הרע, ועבר על חמש תורות אלו הנתלים בלשון, והרי כאילו עבר על כל התורה שנתנה בחמשה קולות.

ובזה נשלם ביאור מאמר זה בסייעתא דשמיא, לכך נאמר [משלי יח, כא] 'מות וחיים ביד לשון', כי באמת הלשון הזה שולח יד בין בחיים בין במתים, כמו שאמרו [במדבר רבה יא, א] 'גדול השלום אפילו המתים צריכין לו וכו', והיינו שהם צריכין לזה שיהיה שלום בין החיים, שלא יחרפו זה את זה יבאו לשלוח חץ שחוט לשונם גם בשוכני עפר, כידוע ממעשה של המחצלת [ברכות יח, א], ולהנחה זו אין לך כלי מחזיק ברכה כמו השלום, גם ה' יתן הטוב ויברך את עמו בשלום.

סודות ומנהגי חג השבועות

טעם להעלים יום מתן תורה בתורה

אמר הכותב טרם בואי לביאור פרשיות יום קדוש זה, והסודות האלהיות הנרמזים בכל המעשים הנעשים בחג זה, ראיתי להתיר ספק גדול אשר נבוכו בו הקדמונים, שזה אומר בכה וזה בכה, והוא מה שמצאנו שהתורה לא הזכירה בשום מקום שחג זה הוא יום מתן תורה כי אם יום הביכורים לבד, ואם חג המצות שהוא שחרור הגופות, הציב הקדוש ברוך הוא ציונים ליום ההוא והגבילו בט"ו לחודש, וכשמצוה על חגיגתו ביאר במקומו הסיבה המחייבת חגיגתו, קל וחומר שיגביל יום מיוחד לחג לזכר נתינת התורה שהוא זמן שחרור הנפשות, אף על פי שבא הענין ברמז כמו שצוה לקדש שנת החמשים שהוא שחרור הגופות, ולקרא דרור בארץ, כך צוה לקדש יום החמשים שהוא שחרור הנפשות, מכל מקום ישאל השואל למה לא תזכור התורה בפירוש ענין זה, וראיתי בהיתר שאלה זו פנים מפנים שונות.

שלשה ימי דין – ראש השנה – שבועות – ויום דין הנפשות

אענה אני חלקי ואומר, שיום זה דומה ממש ליום דין של הגופות בראש השנה, וליום דין של הנפשות לעולם הבא, כי לא מצינו זכרון שניהם בפירוש בכל התורה, כי בראש השנה לא נאמר כי אם [במדבר כט, א] 'יום תרועה יהיה לכם' אך לא פירש מה יעשה בו ומה יום מיומיי, ומעמו יתבאר בעזרת השם במקומו, שכמו שהעלים הקדוש ברוך הוא מן האדם יום המיתה שאז הוא נכנס ליום דין של הנפשות, וטעם העלם זו כדי שיהיה האדם כל ימיו בתשובה אחרי שהוא מסופק בכל יום כי זה הוא יום הדין, ושלא יהיה רשע כל ימיו וישוב באחרית הימים. מעצם הטעם הזה העלימה התורה יום דין של הגופות בראש השנה, כדי שלא יסגל האדם בחטא כל ימות השנה ויחשוב לשוב בצאת השנה סמוך ליום הדין, ככל אשר אנחנו עושים איש הישר בעיניו כל ימות השנה וליום הכסה יבא האיש לעשות לביתו ולשוב אל ה', וטעם ההעלם שיהיה מסופק בכל יום שמא הוא יום הדין, וכן איתא [ראש השנה טז]. למאן דאמר אדם נידון בכל יום וכו'.

וכמו שהיא הענין בראש השנה שהוא יום ששי לבריאת האדם, והוא יום דין כאמור, כי קודם בריאת האדם לא היה מקום לשום דין לא לעליונים שאינן יודעין לעשות רע, ולא לתחתונים כבהמות וחיתו ארץ, כך יום ששי בסיון הוא יום דין, כי בו היה נידון העולם הכללי והפרטי, 'הכללי' כמו שאמרו רבותינו ז"ל [שבת פח]. 'יום הששי כולכם תלווין עד יום ששי בסיון וכו', הרי שהעולם תלוי בדין אם ליחרב או להתקיים. 'והפרטי' דהיינו האדם, שנקרא עולם קטן, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [עבודה זרה ב:] 'כפה עליהם הר כגיגית ואמר אם תקבלו התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם וכו', נמצא שזה היום תחלת מעשיו, כי לפנים היה העולם נחשב לתוהו בלא תורה, ובו עמדו לדין עמים בקבלת התורה המייעדת הגמול והעונש.

טעם העלם יום מתן תורה

וטעם ההעלם מועיל לשני ענינים, האחד הוא, שהמשכיל יצייר בלבו בכל יום כאילו היום נתנה התורה, כמו שלמדו מפסוק [דברים ו, ו] 'אשר אנכי מצוך היום, שבכל יום ויום יהיה דומה בעיניו כאילו קבלה היום מהר סיני [ספרי ואתחנן, ו], ותהיה אצלו כפרוטומא חדשה, ושלא יקוץ בה כדבר הנתיישן בפי האדם שבלבו קץ בו, אלא בכל יום ישמח בפקודי ה' ישרים, כמו שאמרו [עירובין נד:] 'אילת אהבים' [משלי ה, יט], מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן בכל שעה ושעה ראשונה. ועל כזה נאמר [משלי כז, ז] 'נפש שבעה תבוס נופת' היא התורה המתוקה מדבש ונופת צופים,

ועוד שזכירה זו מועלת שהמשכיל יצייר בלבו בכל יום כאלו היום קבל התורה, וכאלו היום נכפה עליו ההר כגיגית, וכאלו הוא נתון בדין שאם לא ישמור ככל הכתוב בה אזי נכון הוא למועדי רגל ושאל מתחתיו רגזה לקראת בואו, וזכירה זו מועלת לשום יראת ה' על פניו לבל יחטא ואשם.

בכל יום 'מתן תורה'

ולהנחה זו אין שום זמן מוגבל ליום מתן תורה, כי אצל המשכיל הוא בכל יום ובכל עת, והיה סיבה גדולה לשיהיה רעב ותאב לדבר ה', כמו שאמרו [אבות א, ד] 'והוי שותה בצמא את דבריהם', וכן לעתיד נאמר [עמוס ה, יא] 'והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם כי אם לשמוע את דבר ה', והוא סימן ברכה שלא יהיו רעבים ותאבים לסתם לחם כי אם לדבר ה' יהיו רעבים גם צמאים.

המשך בעמוד הבא

המשך - סודות ומנהגי חג השבועות

טעם שם 'יום הביכורים'

ומטעם זה נקרא יום מתן תורה 'יום הביכורים', כי הדבר שנתבכר האדם תאב מאוד לבולעו עודו בכפו, כמו דאמר [ישעיה כח, ד] 'כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה', וניתנה התורה שנמשלה 'לביכורים', לעם ה' אלה שנמשלו גם המה 'לביכורים', שנאמר [הושע ט, י] 'כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאינה בראשיתה מצאתי אבותיכם', וזהו שאמרו [בראשית רבה, א, ו] 'בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו, ברא אלהים וגו', כי באמת לשניהם משפט הראשית והבכורה.

למעם זה נאמר 'בריך רחמנא דיהיב התורה שנמשלה לביכורים, לעם ה' שנמשלו לביכורים, ביום הביכורים', כי קודם מתן תורה לא הבשילו עדיין אשכולות ענבי התורה, כי האבות אף על פי שקיימו כל התורה מכל מקום לא אכלוה כי אם בוסר, והיא כפורחת עלתה נצה עד היום הזה, כמו ישראל שלא באו לכלל אדם עד אשר עמדו רגליהם על הר סיני, ונסתלקה מהם הזוהמא שהטילה נחש בחוזה, אז נגמר הפרי, כמו שנאמר [ירמיה יא, טז] 'פה פרי תואר קרא ה' שמך'. כמו כן התורה שנמשלה לעץ חיים אשר פריו יתן בעתו, שהאילן הנטוע מצד עצמו אינו משתנה משנה לשנה, זולת הפרי שבו מתחדש בכל שנה, כך גוף התורה לא תשתנה בשום זמן, זולת הפרי דהיינו הטעמים וההיחודשים המתחדשים בתורה, לכך נאמר 'וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה', כי התורה צריכה להיות כפרוטגמא חדשה כאמור.

טעם המנהג לתרום ספר תורה ביום חג מתן תורה

ומכאן נתפשט המנהג שנוהגין ליתן ספר תורה חדשה בבית הכנסת, ונחשב להם כאילו הקריבו מנחה חדשה בזמנה.

ו'מנחה חדשה' שהזכיר אלו הם שתי הלחם, ויש בזה רמז לשני ספרי תורה שהמלך צריך להם, כדאיתא בגמרא [סנהדרין כא:] 'אמר רבה אף על פי שהניחו אבותיו לאדם ספר תורה מצוה לכתוב משלו, שנאמר [דברים לא, יט] 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת' איתביה אביו וכתב לו ספר תורה לשמו שלא יתנאה בשל אבותיו, מלך אין הדיוט לא, לא נצרכה אלא לשתי תורות, כדתניא וכתב לו משנה התורה כותב לשמו שתי תורות, אחת שיוצאת ונכנסת עמו, ואחת שמונחת בבית גניזו וכו',

חובת האדם לדרוש מציאות השם יתברך

ונראה לפרש מאמר זה, בשכבר ידוע שהידיעה וההכרה במציאות השם יתברך אף על פי שהוא קבלה בידינו מאבותינו מכל מקום חוב מוטל על כל משכיל לבדוק ולחקור מתוך שכלו עד מקום שיד שכלו מגעת, כמו שלמדו מפסוק [קהלת ז, יא] 'טובה חכמה עם נחלה', בלי ספק שטובה היא כשהיא נחלת אבות, אמנם יותר טוב 'לרואי השמש' היינו הנותן עיניו ולבו לחקור מתוך הליכת גלגל היומי, ולידע כי ה' הוא האלהים, כמו שנאמר [דברים ד, לט] 'וידעת היום והשבות אל לבבך', פירש בעקידה, כשתדע מהלך גלגל היומי אז תשיב אל לבבך כי ה' הוא האלהים, וזהו שאמרו 'אף על פי שהניחו לו אבותיו ספר תורה', שהחכמה קבלה היא בידו, מכל מקום 'מצוה לכתוב משלו', וכתוב זו היא החקירה שבלב, כמו שנאמר [משלי ג, ג] 'כתבם על לוח לבך', ומצוה לכתוב משלו היינו מטוב עיונו ושכלו. 'איתביה אביו וכו' מלך אין הדיוט לא, ומאן מלכי רבנן צריכין לחקירה זו, אמנם להדיוט תספיק קבלה, ומשני 'לא נצרכה אלא לשני תורות', כי המלך צריך לקשט עצמו וצריך לקשט גם את זולתו, להדריכם בדרך ישרה זהו שאמרו 'אחת שיוצאת ונכנסת עמו' היינו מה שתקשט אחרים, על דרך [במדבר כז, יז] 'אשר יצא לפנים ואשר יבא לפניהם', 'ואחת שמונחת בבית גניזו', היינו מה שמקשט את עצמו ויראת ה' היא אוצרו.

לפיכך נהגו לכתוב כל אחד ספר תורה לעצמו או לקנותה מן השוק וליתנה לבית הכנסת ביום מתן תורה או בזמן שישא אדם אשה, כי יום חתונתו נקרא גם כן יום מתן תורה, כי ביום ההוא נתנה לו התורה במתנה כמו שאמרו [יבמות סב:] 'השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה'.

מנהג לאכול חלב בחג השבועות

ואומר [במדבר כח, כו] 'מנחה חדשה לה' בשבעותיכם, ודורשי רשומות אמרו חדשה לה' ב'שבעותיכם ראשי תיבות חלב, ומכאן נהגו לאכול חלב בחג זה. ונראה ליתן טעם למנהג זה. כי מהידוע שהחלב יש לו שלש בחינות, וכולם מצינו דוגמתם בתורה, ושולשתן נרמזו בשלש תיבות אלו 'חדשה לה' בשבעותיכם'.

המשך בעמוד הבא

המשך - סודות ומנהגי חג השבועות

א. שהחלב כל זמן שהתינוק יונק הוא מוצא טעם חדש, כמו שאמרו רבותינו ז"ל [עירובין נד:]. מאי דכתיב דדיה ירווך בכל עת, למה נמשלו דברי תורה לדד, מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בה הוא מוצא בה טעם חדש, כך התורה בכל פעם שלמד האדם מוצא בה טעם חדש. זהו שאמר 'חדשה' והוא כפשוטו. ונראה שלזה נאמר [משלי כה, ט] 'מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה', כי מי שלבו קץ בתורה להיותה ישנה בעיניו ואינו חש לטעמים חדשים שהוא מוצא בה תמיד, אז גם תפלתו תועבה, על דרך שאמרו רבותינו ז"ל [ברכות כא.] 'יכול אדם להתפלל תפלת שמונה עשרה כמה פעמים ביום ובלבד שיחדש בכל ברכה מענינה', ואם כן מי שאינו מקפיד בחידוש התורה אז גם תפלתו תועבה לדבריו, אף על פי שמחדש בה דבר, וקל להבין.

ב. הוא שאמרו בבבא קמא פרק קמא [תענית ז:]. 'למה נמשלה התורה לחלב וכו' מה המשקים הללו אין עומדים כי אם בפחות שבכלים, כך התורה אינה מתקיימת אלא בנמוכי רוח וכו', וזה נרמז באומרו 'לה', כי נמוכי הרוח הם קרובים אל ה', כמו שנאמר [ישעיה נז, טו] 'אשכון את דכא ושפל רוח', לאפוקי ממה שנאמר בגסי הרוח [תהלים קא, ה] 'גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל'.

ג. שהחלב בטבע גורם השינה, כמו שלמדו מפסוק [שופטים ה, כא] 'מים שאל חלב נתנה', והוא לכדי שישן, כמו כן התורה גורמת להמתיק שנתו, כמו שנאמר [משלי ג, כד] 'ושכבת וערבה שנתך', וכתיב [קהלת ה, יא] 'מתוקה שנת העובד' היינו העובד ה', זהו בעולם הזה, אמנם לעולם הבא נאמר [משלי ו, כב] 'בשכבך תשמור עליך' והשינה היינו השביתה והמנוחה אשר לזה נבחרו כל השביעיות כשבת ושימיטה ויובל, וזה נרמז באמרו 'בשבעותיכם' כי השביעיות נבחרו למנוחה, וכמו שאמרו [ילקוט ראובני פרשת ואתחנן] 'שינה ב'שבת ת'ענוג ראשי תיבות שבת', כך שבת נוטריקון שינה ב'עצרת ת'ענוג, והוא רמז נפלא אל המנוחה ואל הנחלה אשר יזכו אליה נוחלי התורה.

או 'שינה' ממש, כי כבר אמרו [אבות ד, ד] 'כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ועל הארץ תישן', לפי שדרכי התורה לאחוז במדת ההסתפקות ושלא יבקש וידאג על המותרות, ועל דרך שנאמר 'מתוקה שנת העובד' היינו עובד אלהים, לפי שאינו מקפיד על אכילתו, ואינו דואג אם יאכל מעט או הרבה, אמנם השבע לעשיר איננו מניח לו לישן, כי הדאגות מנדדים שינה מעיניו, לכך אמרו במדת ההסתפקות 'ועל הארץ תישן' רצו בזה שאם תאחו במדת ההסתפקות, אז אפילו אם תשכב על הארץ תישן, מה שאין כן בדואג שאפילו אם ישכב על מטות מרוקמות וערשו רעננה, לא ינום ולא יישן ולא ינוח לעולם. לכך נאמר ביששכר [בראשית מט, טו] 'וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה', היינו אוירה דמחכים, לפיכך 'ויט שכמו לסבול עול תורה וקל להבין'.

לינוק דבריו רק ממקור הקדושה

זהו שאמר [משלי ה, יט] 'דדיה ירוך בכל עת', וכמו שאמרו [ברכות י:]. 'שעשה הקדוש ברוך הוא לאדם דדים במקום בינה שלא ינק ממקום טינופת ושלא יסתכל בערוה' והוא רמז נפלא שהדדים הם עומדים במקום בינה, רצה לומר במקום תורה, שמכאן יקח המשכיל לימוד שלא יהיה לו ניקה ממקום הטינופת' היינו מן הפעולות הרעות שנמשלו לקיא צואה בלי מקום, וישלא יסתכלו בערוה' דהיינו שלא ימצא בו ערות דבר עבירה.

זהו שאמר [שמות כג, לד] 'ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך', וסמך ליה בכל מקום בתורה [שמות לד, כו] 'לא תבשל גדי בחלב אמו', ומה ענין זה לזה, אלא שביום הביכורים ידבר, ולפי שביום ההוא מצוה לאכול חלב זכר לתורה, ועל כל פנים צריכין לאכול גם בשר, שהרי ביום טוב אין שמחה בלא בשר, ושמא תטעה לומר מזה שמוותר לאכול בשר בחלב בבת אחת, תלמוד לומר 'לא תבשל גדי בחלב אמו',

התורה – מזון גופני ונפשי

ובעקידה פירש 'שתי הלחם' כנגד 'התורה שבכתב ושבועל פה', ולי נראה שהתורה יש בה שני מיני לחם המזון הגופני והנפשי. 'מזון הגוף' כמו שאמרו [אבות ג, יז] 'אם אין תורה אין קמח', ועל דרך אמרו [רות א, א] 'ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ' ועל דרך שבארנו בחיבורינו עיר גבורים [פרשת מקץ], וכמו שאמרו [תענית ז:]. 'אין הגשמים נעצרים אלא בעון ביטול תורה וכו'. 'זה המזון הנפשי' הוא מבואר שתורת ה' תמימה משיבת נפש האדם לשרשה ולמקום הוצבה. ומטעם זה אמרו [מנחות ק:]. 'ששתי הלחם אין אפייתן דוחה שבת ויום טוב', דוגמת קיום התורה והמצוה שהם דוקא בעולם הזה שנמשל לערב שבת, כי היום לעשותם ולא למחר לעשותם, והמחר שנזכר כאן הוא העולם הבא הנקרא יום שכולו שבת ויום שכולו טוב.

המשך - סודות ומנהגי חג השבועות

ורבותינו ז"ל אמרו [אבות ה.ה.] 'שמעולם לא היה נמצא בבית המקדש פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים' לפי ששלשתן באו כנגד תורת ה' התמימה מכל מום ומכל פסול. 'שתי הלחם' הא דאמרן. 'והעומר' שהיא עשרון מנופה בשלש עשרה נפות, היה כנגד עשרת הדברים הנדרשים בשלש עשרה מדות כמבואר למעלה בטעמי הספירה. ו'לחם הפנים' הנערך לפני ה' תמיד, גם הוא כנגד הלחם התורני שיש לו פנים לכאן ולכאן, והיה נראה משני צדדיו כמו הלוחות שהיו נקראים משני עבריהם, וכמו כן לומדי התורה צריך להיות תוכם כברם שיראו מכל צד בשוה, כזוכית זה המראה תוכו כברו.

לחם הפנים הסקה מבחוץ ואפיה מבפנים – לימוד לדרך התורה

וזהו שספרו רבותינו ז"ל [שקלים יד.] בשבחן של בית גרמי שהיו בקיאינן במעשה לחם הפנים, שהיו מסיקין מבחוץ ואופין מבפנים, ואין פתן מתעפשת וכו', לפי שההיסק הוא כנגד התלמוד תורה הנמשלה להיסק האש, כמו שנאמר [ירמיה כג, כט] 'הלא כה דברי כאש', והלימוד צריך שיהיה מבחוץ, כמו שנאמר [משלי ה, טז] 'פוצו מעיינותיך חוצה', וכתוב [משלי א, כ] 'חכמות בחוץ תרונה' והוא כדי ללמוד וללמוד לזולתו, אמנם אפיית הפת הוא כנגד המעשה, אשר אליו היתה הכוונה בהיסק זה, כמו שאמרו [קידושין מ:] 'תלמוד מביא לידי מעשה', וזה צריך להיות מבפנים, כמו שנאמר [מכילת ו, ח] 'והצנע לכת וגו', והוא שלא יפרסם ברבים הצדקה אשר הוא עושה או שאר המעשים שלא יעשה להתיהר בהם. ופת כזה אינו מתעפש, שהתורה והמעשה שניהם עומדין לעד, כמו שנאמר [תהלים יט, י] 'יראת ה' טהורה עומדת לעד', ובהחליף השיטה שניהם יחדיו יכלו וזה מבואר.

ואמר [ויקרא כג, יז] 'ממושבתיכם תביאו לחם תנופה', הלחם הזה היה מן החטים שהוא מיוחד למאכל אדם דווקא, כך התורה מיוחדת לישראל דווקא שנקראו אדם, כמו שאמרו [יבמות סא.] 'אתם קרויין אדם', וזהו שדרשו [ילקוט שמעוני רמז תתקמח] 'עם חלב כליות חטה אלו הלכות וכו', ואמרו עוד [בבא בתרא קמה.] 'הכל צריכין למריה דחייטא', ואמר 'ממושבתיכם תביאו', כי השגת החכמה היא בארץ ישראל אורא דמחכים יותר מבכל הארצות. ומה שלא אמר בלחם תנופה 'לרצונכם לפני ה', אף על פי שהאדם בעל בחירה ומעשיו מסורים לו, מכל מקום במתן תורה היו נראים כמוכרחים, כמו שאמרו [שבת פח.] 'ויתיצבו בתחתית ההר [שמות יט, יז]', אמר רב אחא מכאן מודעא רבא לאורייתא שיכולים ישראל לומר אנוסים היינו אחר שכפה עליהם הר כגיגית וכו'. וקצתם אומרים שלכך אונסם הקדוש ברוך הוא, כדי שיהיה לישראל משפטי האנוסה שנאמר בה [דברים כג, יט] 'לא יוכל לשלחה'.

טעם – כפה עליהם הר כגיגית

גם אמרו שטעם זה בא עליהם בדרך פיתוי, שנאמר [שמות יט, ג] 'כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים וכו', הקדים הנשים לאנשים בצווי, כי הנשים דעתן קלות להתפתות ויפתו גם בעליהם, כדרך שעשתה הנחש לחוה אמנו. ובזה יהיה להם דין המפתה שלא יוכל לשלחה כל ימיו. גם 'הוציא עליהם שם רע' באמרו [שם, י] 'וכבסו שמלותם', על דרך [דברים כג, יז] 'ופרשו השמלה' הנאמר במוציא שם רע, לומר שהם מלאים כתמי העון, ובזה יהיה להם דין המוציא שם רע שלא יוכל לשלחה. וכל זה דרך הלצה ודרש רחוק מן האמת. בפרט בענין 'האונס' הנזכר במאמר הזה בפירוש, זאת לא תתקרב הדעת כלל.

על כן אומר אני שבאמת לא היה שום אונס, כמו שפירש בעקידה שכפית ההר היה כמו הרחבת שאול, לאמר 'שם תהא קבורתכם ולא תזכו לעולם הבא', וזה בודאי אין אונס, ואדרבה על יסוד זה בנויה הבחירה האנושית, אך מה שנאמר 'מכאן מודעא רבא לאורייתא' היינו שהוא כמו היתר הרצועה לעבוד את ה' היראה מיראת העונש, ובאמת שדרך זה לא יתכן, כי עיקר העבודה היא מאהבה, זהו שאמרו [שבת פח.] 'והדור קבלוה בימי אחשוורוש' כי שם קבלו עליהם מאהבה, [כמו שיבא ענין זה כולו באר היטב בהלכות פורים].

ואמר 'שני עשרונים' לפי ששתי הלחם הללו הם קיום העולם הכללי שנברא בעשרה מאמרות, וקיום העולם הפרטי הוא האדם המתנהג על פי עשרה שליטים שבעיר קטנה. ואמר 'חמץ תאפנה' כי היצר הרע הנמשל לשאור שבעיסה, גם הוא ישלים אתם ולא יעכב על ידם, כמו שנאמר [משלי טז, י] 'ברצות ה' דרכי איש גם אויבו ישלים אתו'. 'והקרבתם על הלחם שבעה כבשים', כנגד שבע כיתות של צדיקים שנזכרו בויקרא רבה [ג, ה], והם מוסרים נפשם על קדושת השם ועל קדושת תורתו, כמו שנאמר [תהלים מד, כג] 'כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה'. זהו שאמר 'על הלחם' היינו על התורה, 'תמימים בני שנה' כבני שנה בלא חטא. 'ופר בן בקר' שיש בו כח הזריעה והחרישה, וכמו שנאמר [משלי יד, ד] 'ורב תבואות בכח שור'.

המשך בעמוד הבא

המשך - סודות ומנהגי חג השבועות

ובפרשת ויקרא פירש בעקידה 'פר בן בקר' כנגד הכח השכלי המבקר בין טוב לרע, 'ואלים שנים' כנגד התורה שנקראת אילת אהבים [עירובין נד:], וכנגד ישראל שנקראו אילת השחר [עין רבנו בחיי בראשית כב, ג:]. וכן בימי החכמים הקדמונים עשו ענינים המורה על התורה, כי הא דרבי יוסף [פסחים סח:] 'עבד ליה עגלא תלתא ביומא דעצרתא ואמר אי לאו ההוא יומא כמה יוסף איכא בשוקא', כי התורה נקראת 'אורייתא תליתאה'. ולומדיה נמשלו לעגל היונק מדדי האשה, כמו שנאמר [הושע י, יא] 'ואפרים עגלה מלומדה'. [דבר זה תמצא מבואר בחיבורנו עיר גבורים פרשת לך לך בפסוק קח לי עגלה משולשת וגו].

שש כנפים למלאכים – ודימיון הלוחות

'וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש יהיה לכם' [ויקרא כג, כא], 'שעלו להיות במדרגת המלאך, שנאמר [דברים לג, ב] 'ואתא מרכבות קודש וגו', כי כמו שמצינו במלאכים [ישעיהו ו, ב] 'שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף', כך מצינו אמרו רבותינו ז"ל [שמות רבה מז, ו] 'הלוחות הם היו ששה טפחים והיה הקדוש ברוך הוא אוהזו בטפחים ומשה אחז בטפחים וטפחיים ריוח באמצע', וכבר בארנו בחיבורנו עיר גבורים [פרשת יתרו], שהוא רמז לשלשה כתרים.

כתר מלכות – כתר כהונה – כתר תורה

'כתר מלכות' אחז בו הקדוש ברוך הוא, כי לו הממלכה והוא הטפחיים העליונים, כנגד שני הכנפיים אשר בהם יכסה פניו, וכבר ידעת ששם 'פנים' מיוחס אליו יתברך, כמו שנאמר [שמות לג, יד] 'פני ילכו והניחותי לך', 'כתר כהונה' אחז בו משה, שהיה ראוי להיות כהן, והם הטפחיים התחתונים במקום ובמעלה, כי אין שם כי אם עבדות, והם כנגד שני הכנפים אשר בהם יכסה רגליו, אשר בהם יעשו עבודת השם יתברך ורגליהם רגל ישרה. אמנם 'כתר תורה' הוא כנגד השני טפחים האמצעיים, שהיו ריוח, כך התורה מונחת הפקר כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד, והם כנגד שני הכנפים אשר בהם יעופף אל כל מקום אשר יחפוץ, וזה סוד הכרובים שהיו בארון הקודש וקל להבין.

מלאכת התורה – מלכות של חרות

וזהו שנאמר [ויקרא כג, כא] 'מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו', דווקא 'מלאכה שהיא עבודה', אמנם 'מלאכת התורה' היא מלכה של חירות אותה תעשו, כמו שדרשו [עירובין נד.] בפסוק 'חרות על הלוחות' [שמות לב, טז]. וסמוך לפרשה זו פסוק [ויקרא כג, כב] 'ובקצרכם קציר ארצכם וגו', לפי שעד הנה באו הרמזים על התורה ועל העבודה, ושכר המצות נקרא קצירה, כמו שנאמר [הושע י, ב] 'זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד', ובאה האזהרה 'לא תכלה פאת שדך', לאכול שכר המצוה בעולם הזה כי אם 'לעני ולגר תעזוב אותם', היינו להאי נשמתא עולבתא שנקראת ילד מסכן, והיא כגר בעולם הזה, ומה שנאמר בפרשת ראה [דברים טז, יא] 'ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך', ואמרו רבותינו ז"ל [תנחומא סוף פרשת ראה] 'ארבע לי כנגד ארבע שלך וכו' יתבאר בחג הסוכות בעזרת השם. ומה שנאמר שם בחג זה 'זוכרת כי עבד היית בארץ מצרים ושמרתם ועשיתם את כל החקים האלה', הוא ממש דוגמת אמרו [דברי הימים ב, יב, ח] 'וידעו עבודתי ועבודת העמים וגו', וזה כשתעריך כובד עבודת העמים אשר הכבדו עולם על נער וזקן לא יחמולו ולא יכסו. לעמת זה תהיה עבודת השם יתברך קלה בעיניך, ואשרי תבחר ותקרב לעבוד עבודת ה', כי בעבודה זו תהיו חירות מן המלכיות, כמו שאמרו [אבות ג, ה] 'כל המקבל עליו עול תורה פורק מעליו עול מלכות וכו', כמו שאמרו [שמות רבה לב, א] 'חרות על הלוחות' [שמות לב, טז] 'חרות מן מלאך המוות חרות מן המלכיות וכו'.

טעם לקריאת מגילת רות בחג השבועות

לסמוך גאולה לגאולה

ונראה שמטעם זה נוהגין לומר מגילת רות בעצרת, כדי לסמוך גאולה לגאולה, כי במתן תורה נעשו חירות מן המלכיות, ובמגילת רות בא גם כן הרמז על הגאולה, כאמרו [רות ג, יב] 'כי גואל אנכי וגם יש גואל קרוב ממני וגו', ורמז לה בועז שהגואל יבא מזרעו, זהו שאמר 'כי גואל אנכי' שהרי הגואל יהיה מיוצאי חלצי, 'וגם יש גואל קרוב' זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר [ירמיה ג, לד] 'גואלם חזק ה' צבאות שמו', וכתוב [תהלים קמה, יח] 'קרוב ה' לכל קוראיו', וכתוב [דברים ה, ז] 'כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו'.

המשך בעמוד הבא

המשך - סודות ומנהגי חג השבועות

אפילו בלא זכות ישראל נגאלין

ורמזו שהקדוש ברוך הוא יגאלם אף אם לא יהיה בידם שום זכות, מכל מקום יעשה למען שמו הגדול המחולל בגויים, כמו שנאמר [יהוה קל, לו, כב] 'לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם למען שמי המחולל בגויים' וכך אמר יהושע [י, טו] 'זהכריתו את שמינו ומה תעשה לשמך הגדול', רצה בזה שמך הגדול שיהיה במילואו, כי כבר נאמר [שמות יז, טז] 'כי יד על כס יה', נשבע ה' בימינו שלא יהיה שלם עד אשר יקח נקמתו מן עמלק, וזהו שאמר [שמות טו, ג] 'ה' איש מלחמה', לפי שיה' שמו' במילואו, לפיכך מלחמה לה' בעמלק, כי זולת זה איך יהיה במילואו, וכמו שאמר דוד [תהלים ו, ד] 'זאתה ה' עד מתי', אימתי יהיה שמך הגדול במילואו, וכמו שנאמר [תהלים קל, ג] 'אם עונות תשמור יה' מי יעמוד', אימתי יעמוד שמך הגדול להיות במילואו.

הקדוש ברוך הוא כתב גאולה לעצמו

ובדרך זה כתב הקדוש ברוך הוא גאולה לעצמו, בפסוק [דברים ל, ג] 'ושב ה', ישיב לא נאמר וכו', ובפסוק [ישעיה סג, ד] 'ושנת גאולי באה', ובפסוק [תהלים צא, טו] 'עמו אנכי בצרה', וכן מצינו רמז לזה שהדבקות שיש להקדוש ברוך הוא עם ישראל זרע אברהם אוהבו אינו תלוי בשום דבר זכות מצוה, לומר בטל דבר בטלה האהבה חלילה, כי בתחלת הדביקות נאמר [בראשית יב, א] 'ויאמר ה' אל אברם לך וגו', והיה לו להזכיר תחילה מעשיו של אברהם שגרמו לו קירוב השכינה, כמו שמצינו גבי נח דכתיב [בראשית ו, ה] 'ונח מצא חן וגו', ואחר כך נאמר [שם, טו] 'אלה תולדות נח וכו', אלא שבא לרמזו שקירוב זרע אברהם אוהבו לא יתלה בשום זכות.

ועל דרך המדרש [קידושין עג] האומר שיש הפרש בין ישראל לאומות, כי בגרים נאמר [ירמיה ל, כא] 'מי זה ערב ליבו לגשת אלי נאם ה' והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים', רצה לומר הם יקרבו עצמם תחילה מצד המעשים, אבל בישראל כתיב [הושע ב, כה] 'אמרת לי לא עמי עמי אתה והוא יאמר אלהי', מכל זה אנו רואין שאין הדביקות תלוי בשום זכות, כי אם בשמו יתברך הנקרא עלינו, זהו שאמר [רות ג, יג] 'ליני הלילה' בגלות זה שנמשל ללילה, לפיכך הלמ"ד של 'ליני' גדולה, דוגמת הלמ"ד בתיבת [דברים כט, כז] 'וישליכם אל ארץ אחרת', וכל זה רמז על נפילת מלכות ישראל אחר שלושים דור מאברהם עד צדקיה, וכן הנו"ן שחסרה ב'אשרי' [ברכות ד, ד], לפי שיש בה נפילת מלכות ישראל אחר חמישים דורות מבריאת העולם.

ביאור פסוקי המגילה המרמזים לגאולה

זהו שאמר [רות ג, יג] 'והיה בבוקר' כשיעלה בוקרו של הגואל, שנאמר בו [תהלים פט, לו] 'כסאו כשמש נגדי', 'אם יגאלך' טוב, היינו זכות התורה שנקראת 'לקח טוב' אזי מוטב, 'ואם לא', שלא יהיה בידם שום זכות, מכל מקום 'וגאלתיך אנכי', היינו הקדוש ברוך הוא יעשה למען שמו, כמו שנאמר [שמות כ, ב] 'אנכי ה' אלהיך' או זכות כבוד התורה המחולל בין האומות, לכך נאמר [ישעיה נא, יב] 'אנכי אנכי הוא מנחמכם', רמזו לשיעשה הקדוש ברוך הוא למענו ולמען תורתו.

ויכול להיות שלזה היתה הכונה כשאמרה רבקה [בראשית כה, כב] 'למה זה אנכי', שהיא חשב שילד אחד בבטנה, ומאחר שהוא מפרכם על פתחי בית המדרש ועל פתחי עבודה זרה, אם כן שמא חס ושלום שתי רשויות, 'למה זה אנכי', למה אמר הקדוש ברוך הוא 'אנכי ה' ואין זולתו, לפיכך 'ותלך לדרוש את ה', רצה לומר אחרי מציאות השם יתברך, עד שבאה התשובה 'שני גוים בבטנך', ואחד יהיה עובד אלהים לפיכך הוא מפרכם לצאת על הפתח בתי המדרש, והשני יהיה עובד אלילים ולעולם רשות אחד הוא, אך הבנים הם שנים.

ולכך אמר בועז [רות ג, יג] 'חי ה' שכבי עד הבוקר', קפץ בשבועה לכבוש יצרו כל אורך גלות החל הזה, זהו שאמר [שיר השירים ב, ז] 'תעוררו את האהבה עד שתחפץ', כמו שנאמר [שם] 'השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעוררו את האהבה עד שתחפץ'. ומה שאמרנו שיעשה הקדוש ברוך הוא למען שמו אף אם לא יהיו ישראל ראויין להגאל, לזה מצינו רמז ממואמר רבותינו ז"ל במסכת שבת פרק ר' עקיבא.

הקדוש ברוך הוא יגאל את ישראל - אפילו אין זכות בידם

אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם – בניך חטאו

[שבת פט:]: 'רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב [ישעיה סג, טז] כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, לעתיד אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם בניך חטאו, אמר לפניו, רבוננו של עולם ימחו על קדושת שמך. אמר אברהם לא היה לו צער גידול בנים, אימא ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עליהו, אמר ליה ליעקב בניך חטאו, אמר ליה, ימחו על קדושת שמך. אמר לא בסבא טעמא ולא בדרדקי עצה, אימא ליה ליצחק וכו'. ומאמר זה קשה להבינו, שאברהם לא יבקש רחמים על בניו, ואיך היו לשמה כרגע בעיניו לאמר 'ימחו על קדושת שמך' ובפרט אחר שאברהם בירר לישראל שיעבוד המלכות.

בירר אברהם לבניו המלכות

כמו שאמרו במדרש [בראשית רבה מד, כא] 'אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם במה תתרוצו וידונו בניך בגיהנם או במלכות, אברהם בירר לו המלכות, שנאמר [דברים לב, ה] 'אם לא כי צורם מכרם וכו'', וזהו שאמר [בראשית טו, יב] 'זיהי השמש לבא ותרדימה נפלה על אברם', בזה רמז לו הקדוש ברוך הוא הגיהנם והמלכות, הגיהנם הבא לאחר המות, שהוא זמן הערב שמשו של אדם, כמו שנאמר [קהלת יב, ב] 'עד אשר לא תחשך השמש', זהו שאמר 'זיהי השמש לבא', או על דרך שאמרו רבותינו ז"ל [נדרים ח:]: 'שלעתיד אין גיהנם, אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה', זהו שאמר 'זיהי השמש לבא היינו הגיהנם', 'זה המלכות', לפי שנאמר במלכות בית דוד [תהלים פט, לז] 'כסאו כשמש נגדי', וכאשר ראה אברהם במחזה שקיעת שמשו של מלכות בית דוד, אז 'ותרדימה נפלה על אברם', כמו שנאמר [תהלים קמו, א] 'בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים', ועל דרך שמצינו בגמרא [תענית כג.] 'מי איכא דניים שבעים שנין וכו'', באותה שעה בירר לו אברהם המלכות, ואם כן היה לו לבקש רחמים על בניו.

ועוד שאמרו במדרש [איכה רבה ב, ז] 'כשהרעה באה חלילה אין מרגיש בה אלא יעקב', שנאמר [איכה ב, ג] 'זיבער אש ביעקב וכו', ואם כן איך אמר 'ימחו ישראל' ולא יבקש רחמים. ועוד בחשבון שיצחק עושה עם הקדוש ברוך הוא, מסיק שם 'דל פלגא דלילתא וכו', וכי לא מצינו רשעים שגם בלילה לא שכב לבם מלהרהר ממחשבות עמל ואון, כמו שנאמר [מזכר ב, א] 'כחושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוהו', ועוד אמרו 'דל שלש עשרה דלאכילה', וכי לא מצינו אכילה של איסור, ועוד למה קרא ליעקב 'דרדקי' והלא כבר מת בשיבה טובה.

ימחול הקדוש ברוך הוא על חטאי בניו בשביל קדושת שמו

על כן אני אומר שבמאמר זה הוא בהפך ממש, כי אברהם השיב 'ימחו העונות על קדושת שמך', כדרך אומרו [ישעיה מד, כב] 'ומחיתי כעב פשעך', וביקש שיעשה הקדוש ברוך הוא למען קדושת שמו המוחלל בין הגוים אף אם אין שום זכות ביד ישראל, כמו שנאמר [ישעיה נח, ח] 'כבוד ה' יאספך', היינו שיעשה למען כבוד שמו וימחו העונות. אמר הקדוש ברוך הוא 'אברהם לא היה לו צער גידול בנים' כי אני בנים גידלתי ורוממתי והם פשעו בי, ואיך אמחול להם בלי טעם, 'אימא ליה ליעקב שהוא היה ליה צער גידול בנים', והוא יודע גודל הטורח שיש למגדלו, ולפי גודל הטורח ההוא יגדל העון והפשע אם ימרוד במגדלו, והוא יכיר ויבין שגדול עונם מנשוא, אפשר דבעי עלייהו רחמים בטעם, והשיב גם הוא 'ימחו העונות בשביל קדושת שמך',

אמר הקדוש ברוך הוא 'לא בסבא טעמא וכו', יאמר 'איך אשא פני זקן ונער אחרי שכולם סרו מאחרי אין עושה טוב בהם גם אחד', כי בוקנים נאמר [הושע ז, ט] 'גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע', והיה לפחות לזקנים לנחם על רעתם בראותם את עצמם קרובים לשערי מות, כי על זה יורה הפיכות השער משחרות ללבן בזקנתו, להורות על הלבנת המעשים, כדרך אומרו [ישעיה א, יח] 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו', ולא בדרדקי עצה, כי הנערים בימי בחרותם שהם הזקים אף בריאים יטריחו לשוב אל ה' להחזיק תורתו, שנקראת עצה, שנאמר [משלי ח, יח] 'לי עצה ותושיה', ומכל מקום לא תמצא בדרדקי עצה. או יאמר שאפילו הקטנים שאין בהם כדי הבנה למאוס ברע ובחור בטוב, גם המה סרו מאחרי ה' וידעו לעשות להקניט רבונם.

ימחול הקדוש ברוך הוא על חטאי בניו משום קושי השעבוד

'אימא ליצחק וכו', והשיב לו 'דל עשרים דלא ענשת להו, פשו להו חמישים, דל פלגא דלילותא', כי הגלות הנמשל ל'לילה' יכפר מחצה,

המשך - הקדוש ברוך הוא יגאל את ישראל - אפילו אין זכות בידם

כמו שנאמר בדניאל [דניאל ט, כד] 'שהגלות בא להתם חטאם ולכפר פשע', כי בוודאי מצד תוקף הגלות שסבלו, ראוי למחול החצי, גם תוקף הגלות מעביר את האדם על דעת קונו, ואם כן אין האשמה גדולה כל כך,

'פש להו עשרים וחמשה דל פלגא דמיכל ודמשתי ודצלווי ודבית הכסא', לפי פשוטו נוכל לומר שלזה נתכוון בעל המאמר שאמר [ברכות נד:] 'שלשה דברים מאריכין שנותיו של אדם, המאריך על שלחנו, והמאריך בבית הכנסת, והמאריך בבית הכסא', לפי שגורם שינכו לו הרבה מעונותיו לפי חשבון האומר 'דל פלגא וכו' אמנם לפי דרכינו נוכל לומר, 'דל פלגא דמיכל ומשתי', כי כל התלאות שעברו על ישראל היו מצד שנתרחקו ישראל ממאכל ומשתה של האומות, כמו שנאמר [איכה א, כא] 'כי אתה עשית', פירש רש"י 'אתה גרמת שהאומות שונאים לנו לפי שהרחקת אותנו ממאכלם הגורם קירוב הדעת'. 'ודבית הכסא' לפי שלא אכלו מתקרובת של עבודה זרה הנמשל לקיא צואה בלי מקום, 'ודצלווי' כי כבר נאמר [ירמיה לא, ה] 'בבכי יבואו ובתחנונים אובלים', ובגלות החל תמיד היתה כפם פרושה להתנפל ולהתחנן, וכל הפושט יד בתחנה נותנים לו בין הגון בין אינו הגון.

אם לא משום קושי השעבוד – משום עקידת יצחק וקדושת שמו יתברך

'פש להו שנים עשר ופלגא', אם אתה סובל כולם, היינו לעשות בשביל כבוד שמך המחולל מוטב, ואי לא 'פלגא עלי', היינו לעשות בשביל עקדתי שמסרתי נפשי לטבח, וכבר הבטחת את אברם שזכות זה שומר לישראל בכל צרתם, הדא הוא דכתיב 'כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו', רצה לומר שלא ידעו להפך בזכותם בטעם כמו יצחק, שהרי לא יוכלו לומר פלגא עלי וכו', לפיכך אמרו כלפי יצחק 'כי אתה אבינו', רצה לומר בזכותך אנו חיין, השיב להם יצחק 'קראו להקדוש ברוך הוא', רצה בזה שיותר נכון לתלות השאלה שיעשה הקדוש ברוך הוא למען שמו, זהו שאמר 'גואלינו ה' מעולם שמך' שסיבת גאולתינו ופדות נפשינו יהיה לפי שמעולם שמך יהיה שלם ובין האומות הוא מנואץ בכל יום.

גואל קרוב היינו הקדוש ברוך הוא

זהו שאמר 'ויש גואל קרוב', היינו הקדוש ברוך הוא, וכן רמז בועז הגאולה בסוף דבריו כמו שנאמר [רות ד, י] 'על הגאולה ועל התמורה, לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו', וזאת התעודה לישראל, כי ענין נעל זה עדות הוא בישראל על הגאולה שתהיה על ידי נעל, כמו שכתוב [תהלים ס, י] 'על אדום אשליך נעלי', וכמו שנאמר [ישעיה יא, טו] 'והכהו לשבעה נחלים והדדיך בנעלים'.

וכן כשילד בן לנעמי אשר ממנו יצא חטר גזע ישי, אמרו הנשים, [רות ד, יד] 'ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום', וכי היום גאולה והלא היום ילדה, אל שהרימו קול בברכה על אשר לא השבית ממנה יציאת הגואל מחלצה, ומה שאמר 'היום', לאו דוקא, אלא על דרך שאמרו בגמרא [סנהדרין צח:] 'שהיום אתי משיחנו לאו דוקא אלא על דרך [תהלים צה, י] 'היום אם בקולו תשמעו', זהו שאמר 'וגאלתיך אנכי' היינו התורה המתחלת באנכי ועל דרך אמרו רבותינו ז"ל [עירובין נד:] 'חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות'.

ובזה נשלם ביאור חג יום מתן תורה וחירות בסייעתא דשמיא:

רבני ועורכי העלון

מברכים את כל קוראי העלון, וכל עמך בית ישראל

שיזכו לקבלת התורה מתוך בריאות ושמחה.

ובברכת חג שמחה